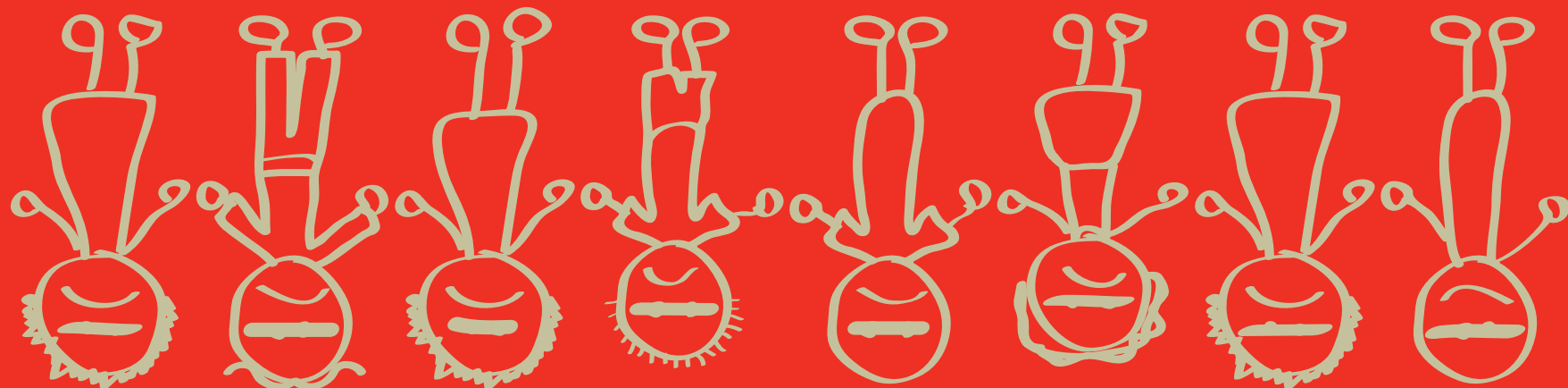
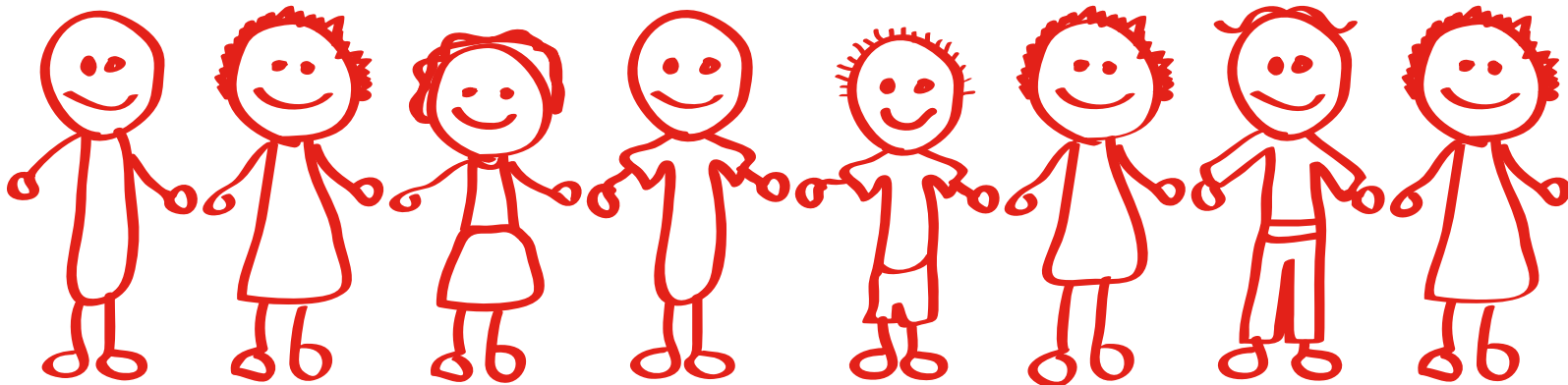

TRGOVINA LJUDIMA

PRIRUČNIK ZA VRŠNJAČKU EDUKACIJU

drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje

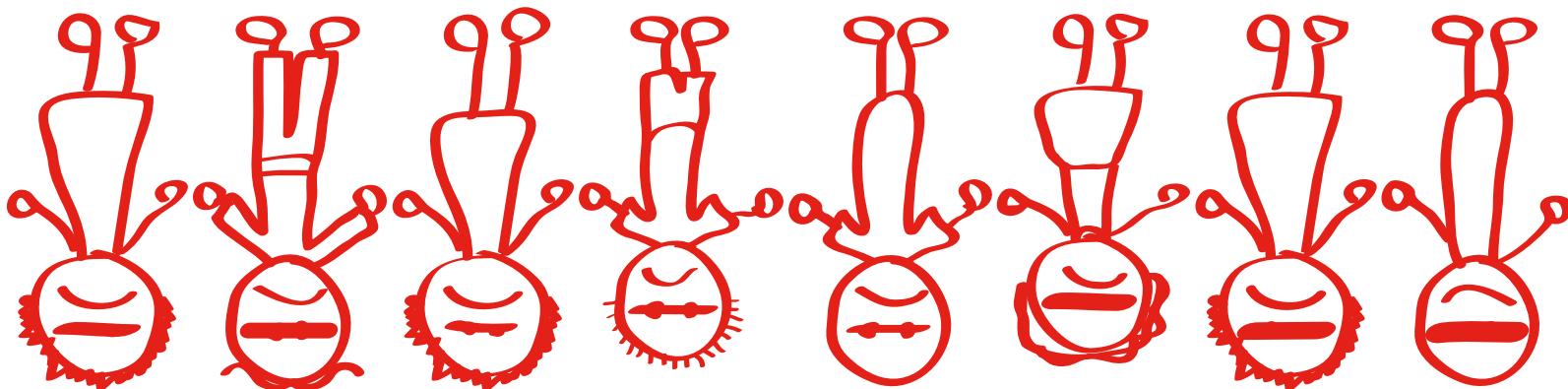

Trgovina ljudima

Priručnik za vršnjačku edukaciju

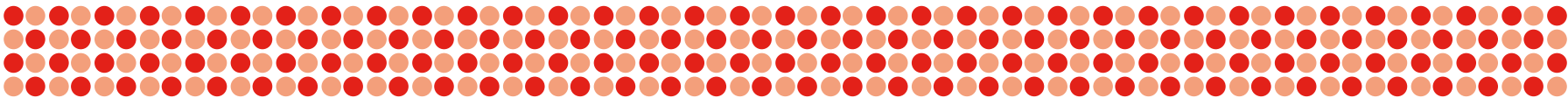
drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje

Sadržaj

<i>Uvod</i>	5
PRVI DEO	7
1. Šta je trgovina ljudima	8
1.1 Oblici trgovine ljudima	9
1.2 Proces trgovine	10
1.3 Ko može postati žrtva trgovine ljudima	13
1.4 Uslovi u kojima žrtve žive i rade i mehanizmi kontrole	17
1.5 Izlazak iz lanca trgovine ljudima, posledice i vrste pomoći	18
1.6 Kako se zaštititi od trgovine ljudima	21
1.7 Korisni linkovi	23
DRUGI DEO	25
2. Tehnike vođenja radionica	26
2.1 Smernice za vršnjačke edukatore	27
2.2 Izazovi u radu prilikom izvođenja radionica	30
TREĆI DEO	35
3. ASTRA-ina radionica prilagođena srednjoškolskom uzrastu	36
ČETVRTI DEO	41
4. ASTRA-ina radionica prilagođena osnovnoškolskom uzrastu	42
PETI DEO	45
5. Važne napomene i korisni saveti	46
PRILOZI	48
Prilog 1: Mere predostrožnosti	48
Prilog 2: Test/Upitnik pre radionice – Trgovina ljudima – šta je to?	52
Prilog 3: Evaluacija učesnika posle radionice	54
Prilog 4: Izveštaj radioničara posle radionice	57
Prilog 5: Šta ti oči govore	60

Uvod

Trgovina ljudima je globalni fenomen o kome se intenzivno govori poslednje dve decenije na najvišim nivoima međunarodnog i nacionalnog političkog odlučivanja. Brojne lokalne i međunarodne nevladine organizacije su takođe angažovane na suzbijanju ovog problema. Ipak, iako se mnogo priča i, čini se, mnogo radi, problem trgovine ljudima u svetu se ne smanjuje. Na stranicama koje slede saznaćete koji su uzroci i kakvo okruženje pogoduje postojanju trgovine ljudima – siromaštvo, nezaposlenost, nestabilnost, socijalna isključenost, rat, korupcija, nedostatak mogućnosti i alternative. Svi ovi uzroci su i dalje tu, što sprečava suštinsku prevenciju problema. Mi u ASTRI verujemo da se prevenciji trgovine ljudima mora pristupiti sistemski, a jedan od načina je da ova tema bude uvrštena u redovni program osnovnih i srednjih škola, kako bi se mladi ljudi na vreme informisali i znali kako da se zaštite. Dok se to ne desi, oslanjamo se na ono što imamo i što možemo, a to su snaga mladih ljudi, širenje informacija i podizanje svesti.

Već na početku rada bilo nam je jasno da mladi ljudi mnogo bolje usvajaju znanje i informacije ako ih dobijaju od svojih vršnjaka, a naročito ako se to odvija kroz radioničarski rad. Duboko verujući da su mladi ljudi spremni i sposobni da svoje znanje efikasno i uspešno podele sa svojim vršnjacima, jedna od prvih aktivnosti koju je ASTRA osmislila i koju sprovodi gotovo dvadeset godina u oblasti prevencije trgovine ljudima su vršnjačke radionice. Kako bismo došli do što većeg broja mladih, sproveli smo veći broj instruktaza za mlade koji su bili zainteresovani da ovo znanje dalje prenose svojim vršnjacima. To je bio razlog, zašto smo 2008. godine objavili i priručnik „Trgovina ljudima – priručnik za vršnjačku edukaciju sa analizom dobrih praksi preventivno edukativnih radionica“, a na osnovu njega su do danas naši vršnjački edukatori sproveli preko 2.000 radionica na teritoriji Republike Srbije, koje je čulo preko 40.000 osnovaca, srednjoškolaca i studenata. Kako je trgovina ljudima dinamična kategorija, trendovi se menjaju, ali i kako smo od prvog izdanja priručnika stekli nova iskustva u radioničarskom radu, odlučili smo da objavimo i drugo izdanje priručnika koje sadrži manje izmene i dopune.

Priručnik „Trgovina ljudima – priručnik za vršnjačku edukaciju“ ima pet poglavlja. U prvom delu ćete saznati osnovne informacije o problemu trgovine ljudima - šta je to, kako izgleda, zašto postoji i koga pogađa. U drugom delu predstavljene su metodologija i tehnike izvođenja radionica. U trećem i četvrtom delu nalaze se detaljni scenariji za dve preventivno-edukativne radionice za osnovce i srednjoškolce. U petom delu pokušali smo da damo korisne savete i važne napomene za sve vršnjačke edukatore. Kao priloge obezbedili smo korisne preventivne informacije za radioničare i učesnike, formular početnog testa znanja za učesnike, formular za evaluaciju nakon radionice, formular za izveštaj samih vršnjačkih edukatora o sprovedenoj radionici i počni materijal za radionicu.

Ovaj priručnik namenjen je mladima koji su prošli ASTRA-inu instruktažu za vršnjačke edukatore, ali i svima onima koji imaju želju da se o temi više informišu i pomognu u prevenciji trgovine ljudima. Ovaj priručnik je samo početak. Dobar edukator mora stalno da uči, proširuje svoje znanje, vežba i usavršava se. Ako imate neka pitanja, nedoumice i dileme, slobodno nas pozovite ili nam pišite. Rado ćemo vam pomoći. Samo zajedno možemo iskoreniti trgovinu ljudima.

ASTRA je neizmerno zahvalna svim mladim ljudima koji su poslednjih dvadeset godinina istrajno učestvovali u kreiranju radionica, prenošenju znanja i prikupljanju utisaka i predloga učesnika radionica, što nam je sve pomoglo da ovaj priručnik usavršimo.

Marija Anđelković, direktorka ASTRE

prvi deo

šta je trgovina ljudima

1. Šta je trgovina ljudima

Trgovina ljudima, kao oblik ekonomske i seksualne eksploatacije ljudi, predstavlja jedan od najgorih zločina našeg vremena. Trgovci ljudima, koristeći prevaru, nasilje i eksploataciju, tretiraju ljude kao robu, dok žrtve žive u uslovima prinude i straha.

Trgovina ljudima predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava. Žrtve nemaju slobodu kretanja ili slobodu izbora; tačnije, one nemaju kontrolu nad svojim životom. Ovaj fenomen je takođe poznat i pod nazivom „moderno ropstvo“, zato što se žrtve drže u uslovima sličnim ropstvu i tretiraju se kao svojina ljudi koji su ih kupili.

Međunarodna organizacija rada procenila je da je 40 miliona ljudi u svakom trenutku eksploatisano u lancu trgovine ljudima, bilo u cilju seksualne eksploatacije, bilo nekog drugog oblika prinudnog rada.¹

Neki ljudi trgovinu ljudima zovu „trgovina belim robljem“, što nikako nije tačno.

O trgovini ljudima se prvi put progovorilo kao o problemu u XIX veku, kada su beli ljudi počeli da se pojavljuju kao žrtve. Međutim, izraz „trgovina belim robljem“ ne može da se upotrebljava kao sinonim za trgovinu ljudima, zato što ovaj problem pogađa sve ljude, bez obzira na njihovu rasu, etničko ili nacionalno poreklo.

Trgovina ljudima se često, mada ne uvek, pojavljuje kao oblik organizovanog kriminala, ali i vrsta kriminalnog biznisa koji pokreću ponuda i potražnja na tržištu. Trgovina ljudima se smatra jednom od tri najprofitabilnije kriminalne aktivnosti, uz trgovinu drogom i ilegalnu trgovinu oružjem. Roba koja se nudi su ljudi, uz pomoć kojih trgovci ostvaruju ogromne zarade koje se procenjuju na oko 150 milijardi dolara godišnje².

Trgovina ljudima je definisana Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, odnosno članom 3 njenog Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom:

„Trgovina ljudskim bićima“ označava vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa.

Visoko profitabilan i nisko rizičan kriminal. Za trgovinu ljudima se kaže da je visoko profitabilna i nisko rizična kriminalna aktivnost. Visoko profitabilna zato što jedna osoba koja je žrtva trgovine ljudima može doneti veliku zaradu koja se može naplaćivati u dugom vremenskom periodu, uz minimalne troškove. Trgovac može iskorišćavati jednu devojkicu godinama uz visoke zarade, pri čemu minimalan **novac troši na njeno održavanje u životu.**

¹ https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_574717/lang--en/index.htm

² <https://www.humanrightsfirst.org/resource/human-trafficking-numbers>

Trgovina ljudima je nisko rizična, zato što se sam čin trgovine ljudima teško otkriva i dokazuje i same žrtve su, zbog psihičkog i fizičkog zlostavljanja koje su preživjele, retko spremne da svedoče protiv trgovaca. Takođe, predrasude prema žrtvama trgovine ljudima koje su još uvek veoma prisutne u društvu i u Srbiji i u drugim zemljama, često otežavaju procesuiranje počinitelaca, jer se žrtva često smatra krivom za svoj položaj, čime se umanjuje krivica trgovaca.

Prema dostupnim podacima i procenama, veoma mali broj trgovaca bude optužen i osuđen za trgovinu ljudima i veoma retko na visoke zatvorske kazne. Takođe, retko im se oduzima imovina stečena kriminalom. U praksi žrtve ljudima dobijaju nadoknadu štete za ono što su preživjele.

U Srbiji trgovina ljudima zabranjena je članom 388 Krivičnog zakonika koji propisuje kaznu od tri do dvanaest godina zatvora, a trgovina maloletnim licima radi usvojenja članom 389 Krivičnog zakonika koji propisuje kaznu od jedne do pet godina zatvora.

1.1 Oblici trgovine ljudima

Cilj trgovine ljudima je ostvarivanje zarade (ili neke druge koristi) kroz neku vrstu eksploatacije (iskorišćavanja) žrtve. Eksploatacija žrtve može imati nekoliko oblika:

- seksualna eksploatacija i prinudna prostitucija;
- prinudni rad;
- prinudno prosjačenje;
- prinuda na vršenje krivičnih dela;
- prinudni rad u kući;
- prinudni brak;
- trgovina organima.

Različiti oblici iskorišćavanja žrtve javljaju se u većoj ili manjoj meri u različitim zemljama i obuhvataju različite žrtve trgovine ljudima. Seksualna eksploatacija je najčešći oblik trgovine ljudima (preko 80%), a najčešće žrtve su devojke i žene (preko 85% svih žrtava).

Radna eksploatacija je naročito rasprostranjena u zemljama koje imaju veliku potrebu za jeftinom radnom snagom i sa slabim mehanizmima kontrole, naročito u građevinskoj industriji, poljoprivredi, tekstilnoj industriji i manufakturnoj proizvodnji. Tako, na primer, po poslednjim podacima UNODC-a (Kancelarija Ujedinjenih nacija za droge i kriminal, 2018), u zemljama Istočne Evrope i Centralne Azije (bivše zemlje Sovjetskog Saveza), kao i u zalivskim zemljama (UAE, Kuvajt itd.), žrtve radne eksploatacije čine skoro polovinu identifikovanih žrtava trgovine ljudima (u Centralnoj Aziji 45%, u zalivskim zemljama 66%). Radno sposobni muškarci iz Srbije često su žrtve ovog tipa trgovine ljudima.

Često je shvatanje koje izjednačava trgovinu ljudima sa prostitucijom (dobrovoljnim seksualnim radom). Iako seksualne radnice često mogu postati žrtve trgovine ljudima, važno je napraviti razliku između ova dva pojma.

<i>Trgovina ljudima</i>	<i>Dobrovoljni seksualni rad</i>
Žrtve nemaju slobodu odlučivanja o svom životu i radu, već ih potpuno kontroliše osoba koja ih je kupila.	Osoba koja se bavi seksualnim radom je slobodna da odlučuje o sopstvenom životu.
Neke žrtve trgovine ljudima su prisiljene da se bave prostitucijom, to nije njihov izbor; neke žrtve su dobrovoljno počele da se bave seksualnim radom, ali su prisiljene da taj rad obavljaju u rospkim uslovima.	Dobrovoljan seksualni rad, iako najčešće posledica teških životnih okolnosti i nedostatka drugih opcija, ipak predstavlja izbor osobe koja se njime bavi.
Žrtve najčešće nemaju slobodu kretanja i ne mogu da prekinu da se bave prostitucijom ako to požele.	Osoba koja se bavi seksualnim radom ima slobodu kretanja i slobodu da prestane da se bavi seksualnim radom kad god poželi.
Seksualna eksploatacija je samo jedan od mnogih oblika trgovine ljudima.	Može, ali ne mora, da uključuje različite oblike prinude i eksploatacije.* * Seksualne radnice mogu biti žrtve trgovine ljudima, tj. seksualne eksploatacije kao i svi drugi, tj. onda kada uslovi njihovog rada postanu eksploativni i kada one izgube kontrolu nad svojim odlukama i nad svojim životom.

1.2 Proces trgovine

Proces trgovine ljudima sastoji se iz tri faze: **regrutacije, transporta i eksploatacije.**

Vrbovanje ili regrutovanje za trgovinu ljudima je čin kojim se osoba uvlači u lanac trgovine ljudima i kojim počinje put ka njenoj eksploataciji.

Transport podrazumeva prevoz žrtve na teritoriji jedne zemlje ili preko međunarodnih granica, u pravcu konačne destinacije. Konačna destinacija je mesto gde postoji najveća tražnja i gde se ostvaruju najveći profiti od eksploatacije.

Žrtve trgovine ljudima se prevoze kopnom, vazduhom i morem. Za to se koriste prava ili falsifikovana dokumenta, a ponekad se granica prelazi ilegalno, van graničnih prelaza. Ponekad se žrtve transportuju tajnim kanalima, sakrivene u kamionima, kombijima, na brodovima, ili prelaze granicu pešice, kroz šumu, preko reke i slično.

Prvu eksploataciju žrtve mogu doživeti već na putu, pre nego što stignu na svoju destinaciju, a na putu do konačne destinacije mogu biti i više puta preprodavane.

Ne zaboravite da transport ne podrazumeva uvek prelazak državne granice, pošto trgovina ljudima može biti i internog karaktera. Žrtve se mogu prevoziti iz grada u grad, iz jednog lokala ili bordela u drugi, iz kuće u kuću, i biti vrbovane i eksploatisane u sopstvenoj zemlji. Prema podacima UNODC-a, na svetskom nivou, 42% žrtava su žrtve interne trgovine ljudima. Prema ASTRINOJ statistici preko 80% zrtava u Srbiji su domaći državljani i državljanke.

Kada govorimo o fazi tranzita, važno je napraviti razliku između trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi. U sledećoj tabeli predstavljene su glavne razlike između trgovine ljudi i krijumčarenja.

<i>Trgovina ljudima</i>	<i>Krijumčarenje</i>
Zarada se ostvaruje kroz eksploataciju žrtve.	Zarada se ostvaruje prebacivanjem neke osobe ilegalno preko državne granice.
Destinacija može biti i prekogranična i interna (trgovina ljudima iz mesta u mesto, bez prelaska državne granice).	Uvek podrazumeva prelazak državne granice.
Trgovina ljudima može postojati i kada žrtva legalno uđe u zemlju, sa svim ispravnim dokumentima i dozvolama.	Krijumčarenje uvek podrazumeva ilegalni prelazak granice.
Ne postoji pristanak žrtve na eksploataciju; već se njena poslušnost i učešće u eksploataciji osiguravaju putem pretnji, prinude, prevare i sl.	Krijumčarenje se odvija uz pristanak krijumčarene osobe.
Žrtva trgovine ljudima nema stvarnu slobodu kretanja i odlučivanja o svom životu, a dokumenta su joj oduzeta.	Kad stignu na destinaciju, krijumčarene osobe mogu da idu gde žele, tj. ne ostaju vezane za krijumčara.* * Ipak, treba imati u vidu da su ilegalni migranti u povećanom riziku od trgovine ljudima i tokom ilegalnog transfera, jer su u potpunosti zavisni od svog krijumčara, i kada stignu na željenu destinaciju, jer su zbog svog ilegalnog statusa prinuđeni da svoju egzistenciju obezbeđuju na crnom tržištu rada i nemaju nikakvu zaštitu.

Eksploatacija žrtava podrazumeva različite načine na koji se žrtve koriste radi postizanja krajnjeg cilja trgovine ljudima, a to je ostvarivanje zarade za trgovca ljudima. Do eksploatacije uvek dolazi i eksploatacija se uvek održava **upotrebom sile, pretnjama, prevarom, zloupotrebom ovlašćenja ili zloupotrebom teškog položaja ili na neki drugi način.**

Čak i ako je žrtva svojevolsno došla ili pristala na eksploataciju, taj pristanak nije od značaja za obeležavanje određenog slučaja kao trgovine ljudima ukoliko su upotrebljena neka od pomenutih sredstava.

Predrasude o trgovini ljudima: *Ako neko prihvati neku poslovnu ponudu ili svesno kreće da se bavi prostitucijom, onda ne može biti žrtva trgovine ljudima.*

Žrtva ne može pristati na trgovinu ljudima, zato što pristanak ne može da se bazira na prevari ili prinudi, na gubitku kontrole nad sopstvenim životom ili gubitku ličnog dostojanstva. Devojke koje su možda u početku znale i pristale da se bave prostitucijom, nisu pristale da rade u ponižavajućim uslovima, da nemaju slobodu da odu ili da žive pod pretnjama i nasiljem trgovaca.

Za postojanje trgovine ljudima kao krivičnog dela pristanak žrtve nema nikakav značaj.

Trgovci ljudima koriste različite metode i sredstva da pronađu i vrbuju svoje žrtve. Načini vrbovanja se razlikuju, kreativni su i promenljivi, ali najčešće su u pitanju obećanje dobrog posla, boljeg života i ispunjenje snova.

Najopasnije kod trgovine ljudima je to što vrbovanje često vrši osoba koju žrtva poznaje i u koju ima poverenja: drugarica, rođak, kum, komšija, tetka, dečko, muž i sl. Trgovac ljudima (osoba koja regrutuje, srodnik, poslodavac, korumpirani službenik, prevoznik, onaj koji vrši eksploataciju i organizuje pružanje usluga) zloupotrebljava poverenje žrtava i njihovu želju da žive bolje, a često, simulirajući ljubavnu vezu i želju žrtve da bude voljena.

Za vrbovanje žrtava trgovine ljudima se sve više koriste i moderne tehnologije, internet, socajalne mreže i sl.

Najčešći načini vrbovanja:

- **lažne poslovne i druge ponude** od osoba koje žrtva poznaje ili u koje ima poverenje;
- **lažno zabavljanje („lover boy“)** – mladić koji simulira ljubavnu vezu sa devojkom, pa je u nekom trenutku, kada stekne njeno poverenje, poziva da pođe sa njim u drugu zemlju/grad gde će okušati sreću i započeti novi, srećniji život;

Bila sam sa dečkom oko šest meseci. Bio je fin, sa smislom za humor, pristojan, čak se i mojoj mami svideo. Tako da, kad mi je jednog dana predložio da krenem u Italiju sa njim, nisam sanjala šta može da mi se desi. Iako se mami sve to nije dopalo, pristala sam da pođem. Kad smo stigli u Italiju, našli smo se sa njegovim drugom koji nas je doveo do našeg novog stana. Čim smo ušli, zaključali su me i rekli da sam upravo prodana. Vrištala sam na mog dečka, ali on je samo otišao, njegov deo posla je bio gotov. Prvo su me pretukli, a onda su mi rekli da znaju gde će naći moju porodicu ako slučajno pokušam da pobegnem.

- **obmanjujući oglasi za posao u različitim medijima** (novine, internet, socijalne mreže). Poslovi koji se nude su bolje plaćeni i pružaju bolje uslove rada nego u zemlji u kojoj potencijalna žrtva živi. *Lažni oglasi za posao su često veoma uverljivi i ozbiljni. Takvi oglasi će često izgledati potpuno kao pravi oglasi u koje svako može da poveruje i da se prijavi;*
- **porodice** – ponekad zbog siromaštva, ponekad zbog nekih drugih problema, ali ponekad i zbog toga što roditelji veruju da će njihovo dete imati bolji život na nekom drugom mestu, ne sanjajući da će ono postati rob;
- **otmica** je moguć, ali ne previše čest način na koji neko može postati žrtva trgovine ljudima.

Atraktivna devojka extra izgleda potrebna kao hostesa za animaciju stranih poslovnih ljudi, extra zarada, diskretno/exclusive masaža poznatih
Tel. 06x/xxx-xxx

Ambiciozne fotogenične devojke, manekenskog tipa, potrebne za ozbiljna snimanja svetske video produkcije, moguća ozbiljna saradnja
Tel. 06x/xxx-xxx

Noćni bar na moru, hitno traži dame za rad u baru. Stan osiguran, ostalo po dogovoru, super zarada
Tel. 06x/xxx-xxx

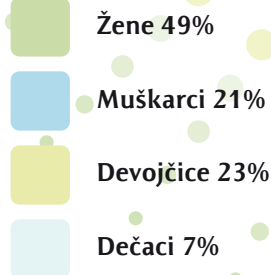
1.3 Ko može postati žrtva trgovine ljudima

Žrtve trgovine ljudima su i žene i muškarci i deca. Iako se žene najčešće prodaju i kupuju radi seksualne eksploatacije, žrtve trgovine ljudima mogu biti i muškarci, kao i devojčice i dečaci svih uzrasta, uključujući i bebe. Muškarci su obično izloženi radnoj eksploataciji, ali mogu biti žrtve i drugih oblika eksploatacije.

Deca su zbog svog uzrasta najosetljivija kategorija žrtvi trgovine ljudima. Ona se koriste za prinudnu prošnjku, seksualnu eksploataciju, prinudni rad, rad u kući, prinudno vršenje krivičnih dela ili prinudnu vojnu službu (npr. deca vojnici). Broj dece koja postaju žrtve trgovine ljudima je u porastu, a prosek godina dece žrtava je sve niži.

IDENTIFIKOVANE ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA

Prema UNDOC-ovom godišnjem izveštaju o trgovini ljudima 2018.

Predrasude o trgovini ljudima: *Žrtve trgovine ljudima postaju neobrazovane i naivne devojke, i to se dešava samo devojkama iz Moldavije i Ukrajine.*

Veoma je važno naglasiti da žrtva trgovine ljudima može postati svako, žena, muškarac, dete iz svih društvenih slojeva, iz siromašnih, kao i iz bogatih porodica, iako doduše ređe. Prema ASTRINOM iskustvu stečenom tokom dvadeset godina rada sa žrtvama trgovine ljudima, ne postoji profil žrtve, tj. karakteristike po kojima se žrtve trgovine ljudima nedvosmisleno izdvajaju, iako se češće radi o osobama iz marginalizovanog i depriviranog socioekonomskog okruženja, to ne znači da drugi ne mogu biti žrtve. Iako mnogi misle „Ja sam pametna /ja sam obrazovana /nisam lakoverna /nema šanse da upadnem u trgovinu ljudima“. Zapamtite: baš svako može postati žrtva!

U svakom društvu, mladi imaju želju za putovanjima, izazovima rada i života u drugim zemljama, upoznavanju putem interneta itd. Sve ove želje i ambicije ne treba sputavati i treba ih podržati, ali je veoma važno znati da se u ovim slučajevima mora posvetiti posebna pažnja na mogućnost zloupotrebe i rizika od trgovine ljudima i preduzeti potrebne mere zaštite. I zato je važno dobro se INFORMISATI.

Mladim devojkama iz svih društvenih slojeva prijemčive su ponude za karijeru modela u Italiji ili Dubaiju; mladići žele da otkriju nove zemlje i steknu iskustva i poznanstva privremenim radom u inostranstvu; mladići i devojke se sve više upoznaju putem interneta. U svim ovim situacijama, postoji rizik od trgovine ljudima. Manekenski, konobarski, građevinski ili drugi poslovi u inostranstvu, upoznavanja preko interneta, pružaju priliku trgovcima da moguće žrtve prevare i iskoriste za svoju zaradu.

Iskustvo ASTRE takođe pokazuje da su ljudi koji regrutuju žrtve trgovine ljudima često osobe od poverenja: rođaci, poznanici, partneri. Stoga je neispravno govoriti o žrtvama kao o naivnim osobama koje su poverovale u neke priče u koje mi nikada ne bismo poverovali. Svako od nas prirodno ima poverenje ka bliskim osobama iz našeg okruženja. Ko od nas ne bi prihvatio poziv i ponudu svojih rođaka, bliskih prijatelja ili partnera za posao ili putovanje u inostranstvu i da li bismo posumnjali u te osobe koje poznajemo? već više godina. Može se desiti da su upravo to osobe koje „prodaju“ žrtvu trgovcima ljudima i uvlače ih u lanac trgovine.

Naravno, cilj edukativnog rada ASTRE nije da se stvori uverenje da ne treba verovati nikome i sumnjati u sebi bliske osobe, već da se skrene pažnja da svaku ponudu treba pažljivo razmotriti i istražiti.

Nije važno zašto se neko javio na oglas ili prihvatio poslovnu ponudu; već nasilje koje neko trpi ako završi u lancu trgovine ljudima. Devojke ne postaju žrtve zato što su naivne, kao ni mladići, žene, muškarci. Oni su prevareni, a nakon toga izloženi fizičkom, seksualnom i mentalnom zlostavljanju. Zarobljeni u lancu trgovine ljudima oni gube slobodu izbora i kontrolu nad svojim životima.

Iako je veoma bitno naglasiti da svi mogu postati žrtve, postoje određeni faktori koji povećavaju rizik od trgovine ljudima. Oni se dele na **push faktore** (faktori koji nekog guraju), one koji guraju ljude ka trgovini ljudima i **pull faktore** (faktori koji nekoga vuku), koji „vuku“ potencijalne žrtve ka trgovini ljudima.

Kada govorimo o push i pull faktorima, važno je osvrnuti se na različite okolnosti u kojima se trgovina ljudima javlja u različitim zemljama. Trgovina ljudima je problem koji postoji u svim zemljama sveta, ali se u različitim zemljama ispoljava na različite načine.

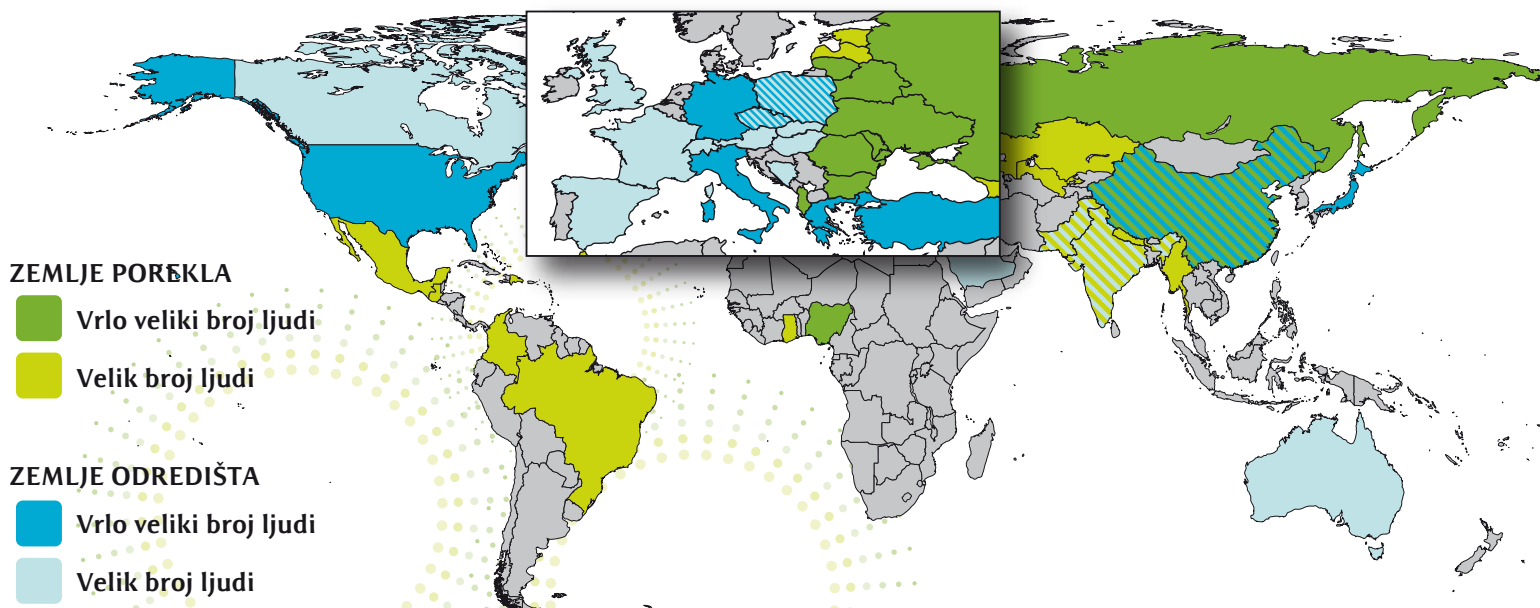
U siromašnijim zemljama, u kojima postoji nedostatak mogućnosti za legalno i pristojno zapošljavanje i u zemljama koje prolaze kroz proces tranzicije³ ili izlaze iz rata, trgovina ljudima se najviše javlja kroz veliki broj žrtava koje su vrbovane (regrutovane) iz tih sredina. Te zemlje se nazivaju **zemlje porekla** i u tim zemljama push faktori najviše utiču na postojanje trgovine ljudima.

Zemlje kroz koje zrtve prolaze na svom putu ka finalnoj destinaciji su zemlje tranzita. U njima zrtve takođe mogu biti eksploatisane pre nego što nastave svoj put.

Sa druge strane, bogatije zemlje zapadnog sveta (zemlje Evropske Unije, SAD) primarno su **zemlje destinacije**, u kojima se žrtve eksploatišu i iz kojih deluju pull faktori za trgovinu ljudima. Oni uključuju potražnju za seksualnim uslugama i jeftinom radnom snagom, kao i obećanje boljeg života i zarade koje trgovci koriste da bi prevarom i lažnim obećanjima uveli žrtve u lanac trgovine ljudima.

Treba, međutim, imati na umu da retko koja zemlja spada samo u jednu od ovih grupa, već istovremeno može biti i zemlja porekla, tranzita i destinacije.

Na sledećoj slici možete videti pregled zemalja porekla i zemalja destinacije, po podacima UNODC-a (Kancelarija Ujedinjenih nacija za pitanja droge i kriminala).

³ Zemlje u tranziciji podrazumevaju zemlje koje su u prelazu iz socijalističke privrede u tržišnu privredu, tj. iz socijalizma (komunizma) u parlamentarnu demokratiju. Zemlje u tranziciji uključuju, na primer, zemlje bivše Jugoslavije, bivšeg Sovjetskog Saveza i druge zemlje u sličnim okolnostima.

PUSH FAKTORI:

Uslovi života u zemlji porekla

- Zemlje u tranziciji prolaze kroz političke, društvene i kulturne promene i suočene su sa razvojnim problemima. Siromašne zemlje i zemlje koje se oporavljaju od ratova i prirodnih katastrofa stvaraju veoma povoljno okruženje za trgovinu ljudima. Neravnomerna raspodela moći i mogućnosti, siromaštvo i nezaposlenost stvaraju okruženje koje se često koristi za regrutovanje žrtava, zato što su ljudi u stalnoj potrazi za poslom. Osim toga, korupcija i eventualno prisustvo rata pružaju trgovcima pogodno okruženje za rad.
- Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost spadaju u osnovne uzroke trgovine ljudima. Siromaštvo i nesigurna egzistencija teraju ljude da traže bilo kakav izlaz iz svoje trenutne situacije. U potrazi za boljim životom mladi (ali i stariji) postaju veoma ranjivi prema lažnim ponudama trgovaca i nadama za boljim životom tamo negde u svetu. Oni će mnogo lakše otići u nepoznato i prihvatiti čak i nesigurnije i neproverene ponude, sve u nadi da će negde drugde naći beg od svojih životnih problema.

Rodna diskriminacija u društvu i na tržištu rada, kao i druge forme diskriminacije

- U uslovima velike nezaposlenosti i ekonomske krize, žene su te koje se prve otpuštaju, a poslednje se zapošljavaju. Zbog toga su primorane da se okrenu neformalnom tržištu rada, gde su nezaštićene od različitih vrsta zloupotreba i u opasnosti da postanu žrtve trgovine ljudima. U sličnom su riziku i muškarci koji ostaju bez posla, a posebno društveno marginalizovane grupe (kao što su Romi, osobe sa invaliditetom...).
- U većini društava, u trenucima ekonomske krize ili rata, pozicija žene dodatno slabi, a u isto vreme se od nje očekuje da ima dvostruku ulogu: da se brine o porodici, ali i da bude glavni hranilac porodice. Mnoge devojke i žene u celom regionu, ali i šire, prisiljene su da svoje telo posmatraju kao jedino sredstvo za stvaranje prihoda koje im stoji na raspolaganju. To ih čini rizičnom grupom i produžava stanje njihove diskriminacije i marginalizacije u društvu.

Porodično nasilje i druge forme nasilja

- Prema podacima ASTRE, 75% žrtava trgovine ljudima bilo je ranije izloženo nekoj vrsti nasilja. Žene i deca često moraju da napuste svoje porodice ili svoju sredinu zbog nasilja koje u njima trpe, bilo da se radi o porodičnom nasilju ili nasilnom okruženju kao takvom. Zato što ih niko ne štiti od nasilja, devojčice, dečaci, žene prihvataju ne uvek pouzdane i proverene ponude koje će im dati nadu da mogu da odu iz takvog okruženja i zapravo bežeći od jedne vrste nasilja završavaju u drugom.

PULL FAKTORI:

- Potraga za boljim poslom i obećanje visoke zarade;
- Želja za boljim društvenim položajem;
- Bolji uslovi života;
- Potražnja za jeftinom radnom snagom, seksualnim uslugama, organima.

Potražnja za seksualnim uslugama, jeftinom radnom snagom su ono što drži trgovinu ljudima u životu. Dokle god ta potražnja postoji, postojaće ljudi koji su spremni da počine najgoru zločinu da bi stigli do zarade zadovoljavajući tu potražnju. Jedan od načina borbe protiv trgovine ljudima je i edukacija i podizanje svesti mladih o mogućem podsticanju trgovine ljudima.

TRGOVAC LJUDIMA MOŽE BITI SVAKO

Najrazličitiji muškarci i žene imaju svoju ulogu u lancu trgovine ljudima, od vrbovanja do eksploatacije.

Trgovci ljudima su često **pripadnici organizovanih kriminalnih grupa**, ali svoje mesto u ovom lancu vrlo često imaju i **osobe od poverenja, prijatelji, srodnici žrtve, čak i članovi uže porodice**, kao i ljudi koje žrtva poznaje duži vremenski period; nasuprot tome, eksploataciju može vršiti i **nepoznata osoba** koju je žrtva upoznala tražeći posao, mogućnost za školovanje u drugoj zemlji ili drugom gradu, brak i sl. Trgovina ljudima često funkcioniše kao „porodični posao“ u kome svaki član porodice ima svoju ulogu.

1.4 Uslovi u kojima žrtve žive i rade i mehanizmi kontrole

Žrtve trgovine ljudima su obično primorane da rade po ceo dan bez odmora, oduzima im se cela ili najveći deo zarade. U zavisnosti od vrste eksploatacije, imaju radnu normu koju moraju da dostignu. Nemaju pravo da se žale na uslove rada i ni slobodu da odu. Kada se žale ili pokazuju neposlušnost, ne dobijaju hranu ili ih kažnjavaju na neki drugi način.

U zavisnosti od toga da li se radi o seksualnoj eksploataciji, prinudnom radu, prosjačenju, radu u kući ili nekom drugom obliku trgovine ljudima, žrtve se susreću sa različitim oblicima nasilja i mučenja u cilju osiguravanja potpune kontrole nad njima i njihove poslušnosti.

Trgovac ljudima žrtvu kontroliše tako što je drži u izolaciji, strogo kontroliše njeno kretanje i oduzima joj lična dokumenta, navodno da bi ih „čuvao“, da bi joj „sredio“ radnu dozvolu i sl. Tako žrtva gubi svoj pravni identitet. Za mnoge žrtve to je prvi put da odlaze iz svoje zemlje; one ne znaju jezik, ne znaju gde su, ne znaju šta mogu da urade i koja prava imaju. Ponekad se plaše institucija, pre svega policije i ne žele da od njih zatraže pomoć. Uz to, trgovci ljudima nalaze način da ih uvere da ne treba da traže pomoć od policije zato „što su policajci korumpirani i rade zajedno sa trgovcima ljudima“.

Bila sam nezaposlena i samohrana majka. Poznanik mi je ponudio posao u Nemačkoj i ja sam pristala, srećna što ću konačno moći da zaradim dovoljno novca da svojoj ćerci pružim sve što poželi. Međutim, čim sam stigla tamo, taj poznanik mi je oduzeo pasoš, silovao me i rekao mi da od sada moram da radim za njega i da me klijenti već čekaju. Bila sam prisiljena na prostituciju i nisam mogla da pobežem. Bila sam smeštena sa nekoliko drugih devojaka i videla sam kako ih on zlostavlja i znala sam da će se to i meni desiti ako nešto pokušam. On me je slikao nagu, bez mog pristanka i pretio je da će poslati te slike mojoj porodici i okačiti ih na pornografske sajtove. Rekao mi je da nema svrhe da pokušavam da kontaktiram policiju, jer on ima prijatelje tamo i oni mi neće pomoći. Tako sam živela u strahu i zlostavljana i on me je selio iz grada u grad, stalno me primoravajući na seks sa različitim klijentima. Čak i kada sam uspela da pobežem, dugo zatim je pretio i zastrašivao i mene i moju porodicu. Život mi je postao noćna mora.

Osim toga, žrtva se drži u stalnom strahu od mogućih posledica ako pobežne i prijavi se policiji, pre svega u uverenju da je ona sama počinila krivično delo, kao i da je policija korumpirana i u sprezi sa trgovcima, što je u mnogim slučajevima tačno.

Predrasude o trgovini ljudima: Žrtve trgovine ljudima su zaključane u sobi i ne mogu da izađu pod pretnjom nasiljem. Ukoliko osoba ima slobodu da izađe napolje, ona nije žrtva trgovine ljudima.

Trgovci žrtve drže pod svojom kontrolom mnogim različitim sredstvima, ne samo upotrebom nasilja. Trgovac može koristiti težak položaj žrtve (npr. nepoznavanje jezika, nedostatak novca i osobe kojoj bi se obratila u stranoj zemlji), strah od odmazde (prema sebi ili članovima svoje porodice), druge vrste pretnji (npr. pretnja da će porodica i prijatelji saznati da se žrtva bavi prostitucijom) da bi obezbedio da žrtva ostaje u lancu trgovine ljudima, iako prividno ima slobodu da ode.

Često trgovci svojim žrtvama daju i razne vrste droga, stvarajući zavisnost kojom ih onda kontrolišu.

Čest način kontrole je dužničko ropstvo. Naime, žrtvi se predoče troškovi koje je trgovac imao da bi ona došla u zemlju destinacije, koji su uvećani za iznos kamate i troškova života, a ona se drži u uverenju da čim isplati taj iznos može da povрати svoju slobodu. Dinamiku smanjivanja i povećavanja duga kontrolišu sam trgovac tako da, dajući žrtvi nadu da će se data situacija završiti, ona ostaje poslušna i radi sve što se od nje zahteva, mada do potpune otplate duga nikad ne dođe.

Predrasude o trgovini ljudima: *Ukoliko osoba dobija novac za seksualne usluge ili rad na građevini, onda ne može biti žrtva trgovine ljudima.*

Količina novca koju žrtva eventualno dobija od trgovca ljudima za svoj prinudni rad nije značajna kada se određena situacija identifikuje kao trgovina ljudima ukoliko su prisutni ostali elementi koji ukazuju na eksploataciju. To je veoma važno imati u vidu, posebno zato što je tokom poslednjih godina primećeno da eksploatacija žrtava trgovine ljudima u Srbiji podrazumeva manje nasilja nego ranije i bolje uslove „rada“, kako bi trgovci, u slučaju da budu otkriveni, lakše mogli da dokazuju da je žrtva sa njima bila „dobrovoljno“.

Same žrtve često nisu svesne da su žrtve, smatraju da su same krive za sve što im se dogodilo, osećaju veliki stid zbog posla kojim moraju da se bave i ne znaju da mogu da potraže pomoć.

1.5 Izlazak iz lanca trgovine ljudima, posledice i vrste pomoći

Žrtve najčešće izlaze iz lanca trgovine ljudima zahvaljujući:

- policijskim akcijama,
- uz pomoć klijenta ili trećeg lica,
- nešto ređe bekstvom koje same organizuju ili
- sam trgovac ljudima ih pušta nakon što proceni da više ne mogu da mu donesu zaradu, te da zbog lošeg psihofizičkog stanja ne predstavljaju nikakvu opasnost za njega.

Ipak, najveći procenat žrtava trgovine ljudima nikada ne izađe iz lanca eksploatacije⁴ ili, ako izađe, ostane van sistema pružanja pomoći.

Predrasude o trgovini ljudima: „Kad bih ja upala u lanac trgovine ljudima, pokušavala bih da pobegnem sve dok mi to ne pođe za rukom”.

Često se postavlja pitanje zašto žrtva nije pokušala da pobjegne ili nije i pobjegla iz situacije u kojoj se nalazila, posebno ako se ima u vidu da žrtve trgovine ljudima često imaju kontakt sa spoljašnjim svetom i događaju se situacije kada se čini da su mogle da nađu izlaz iz lanca trgovine ljudima.

Kao što je već pomenuto, trgovci koriste razne vrste fizičkog i psihičkog nasilja i pretnji koje su osmišljene da slome svaki otpor žrtve i ubiju bilo kakvo uverenje da ikada mogu ponovo živeti normalno. Posle određenog vremena, pretnje i nasilje dovode do toga da žrtva prestane da oseća i izgubi doživljaj da je osoba, da ima potrebe i želje i izvršava naređenja baš onako kako trgovac ljudima od nje traži. Otupelost tada postaje jedini način da se užas u kome se našla fizički i psihološki preživi. U takvom stanju žrtve gube svu nadu i, predate svojoj sudbini, više i ne razmišljaju o mogućnosti izlaska iz lanca trgovine ljudima. Osim toga trgovci ljudima često menjaju lokaciju žrtvama, pa im je teško i da se orijentišu, naročito ako se žrtva nalazi u drugoj zemlji, bez dokumenata i ne zna jezik.

Trgovina ljudima može imati ozbiljne fizičke i psihološke zdravstvene posledice po žrtvu, koje često utiču na njenu sposobnost da nastavi normalan život nakon izlaska iz lanca trgovine ljudima.

Zdravstvene posledice trgovine ljudima su mnogobrojne, često veoma teške i dugotrajne. U svakoj fazi trgovine ljudima (vrbovanju, transportu, eksploataciji), kao i tokom kasnijeg procesa oporavka, koji je žrtva često primorana da provodi u skloništim ili nekim drugim institucijama zatvorenog tipa, i (re)integracije – postoji rizik po zdravlje trafikovane osobe. Žrtve često imaju vidljive mnogobrojne fizičke povrede po telu, modrice, podlive, ožiljke od noža ili gašenja cigareta, dentalne probleme (polomljene ili pokvarene zube), ginekološke i urološke probleme, polno prenosive bolesti, stomadne probleme (često i psihosomatske prirode), bolesti zavisnosti, HIV i druge infekcije...

Gubitak lične slobode i mogućnosti da se odlučuje o svom životu, dugotrajan prinudan i slabo plaćen ili neplaćen rad u lošim uslovima i uz raznovrsne rizike, fizičko i/ili mentalno nasilje različitog stepena, do nivoa torture, loša ishrana, neadekvatni uslovi stanovanja, loši higijenski uslovi i nedostatak bilo kakve podrške, uključujući i zdravstvenu, najčešći su faktori koji ugrožavaju zdravlje trafikovanih osoba. Nizak bezbednosni i zdravstveni nivo pri radu u različitim granama industrije izazivaju obolevanja, kao što je trovanje pesticidima pri poljoprivrednim radovima, i česta povređivanja sa teškim komplikacijama, uključujući i smrtni ishod, pri dugotrajnom radu bez zaštitnih sredstava u građevinarstvu itd.

Najčešći zdravstveni problemi žrtava trgovine ljudima uključuju poremećaje ishrane, panične napade, noćne more. Prolazak kroz lanac trgovine ljudima na mnogim žrtvama ostavlja **veoma ozbiljne psihičke posledice, kao što su depresija, anksioznost, posttraumatski stresni poremećaj, samooptuživanje, bespomoćnost i nedostatak smisla, sklonost samoubistvu i drugi.**

Bila sam žrtva trgovine ljudima tri godine. Za to vreme živela sam u stalnom strahu i bila zlostavljana skoro svakog dana od strane svog trgovca, a i od nekih klijenata. Kada me je policija izbacila iz lanca trgovine ljudima, mislila sam da će stvari postati lakše. Međutim, nisam mogla da prestanem da mislim na ono što mi se dogodilo, imala sam česte napade panike i nisam mogla da spavam od noćnih mora koje su mi se dešavale skoro svake noći.

⁴ Različiti izvori procenjuju da samo 10–25% žrtava trgovine ljudima uspe da se identifikuje i izbavi iz lanca trgovine ljudima. Manje optimistične procene govore o tek 1% identifikovanih od procenjenog broja žrtava trgovine ljudima u celom svetu.

Bilo me je sramota zbog toga šta mi se dešavalo i nisam želela ni sa kim da razgovaram, ni da napuštam kuću. Plašila sam se da će se on vratiti i ponovo me odvesti na to mesto. Nikome nisam verovala, čak ni nekadašnjim prijateljima. Ubedila sam sebe da ne postoji način da ikada više mogu normalno da živim niti da budem bliska sa bilo kime.

Trebalo mi je nekoliko godina da počnem da se oslobađam straha. I dalje ponekad pomislim na sve kroz šta sam prošla i vrati mi se strašni osećaj bespomoćnosti.

Kako su žrtve u velikom broju slučajeva vrbovale i iskorišćavale bliske osobe i osobe od poverenja, njima je često veoma teško da povrate poverenje u ljude uključujući i one koji žele da im pomognu. Tako trgovina ljudima **ostavlja duboke i dugotrajne posledice i na sposobnost žrtava da stvaraju nove prijateljske i emotivne veze i povrate poverenje i veru u ljude i njihovu dobronamernost.**

DRUGI PROBLEMI SA KOJIMA SE SUOČAVA ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA PO IZLASKU IZ LANCA EKSPLOATACIJE:

- briga o egzistenciji – gde će da živi i kako će da se izdržava, kao i njeni objektivni i subjektivni kapaciteti da pristojnu egzistenciju ostvari u kratkom roku,
- administrativne prepreke – žrtve često ne poseduju važeća lična i druga dokumenta na osnovu kojih mogu da dokažu svoj identitet i da ostvare pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu,
- strah od stigmatizacije i osude porodice/zajednice/nepoznatih ljudi zbog onoga što je bila prinuđena da radi, posebno kod žrtava seksualne eksploatacije,
- strah za ličnu bezbednost – čak i ako je trgovac u pritvoru, mnogi njegovi pomagači su na slobodi, kao i članovi porodice, prijatelji itd. Policija ima ograničene mogućnosti pružanja dugoročne zaštite, a svaki interes za žrtvu prestaje nakon njenog svedočenja na sudu,
- strah od svedočenja na sudu – od žrtve se očekuje da učestvuje u sudskom postupku i svojim preciznim, konzistentnim i uverljivim iskazom da ključni dokaz optužnici protiv trgovca. Usled traume koju su preživele, žrtve često nisu u stanju to da urade. Osim toga, pretnje trgovaca i njihovih saradnika ne prestaju kada žrtva izađe iz lanca trgovine ljudima. Ne postoji razumevanje za njenu odluku da ne učestvuje u postupku, da se povuče ili da nešto prećuti,
- očekivanje onih koji pružaju ili koordiniraju pružanje pomoći da zahvalno prihvati ponuđenu pomoć, momentalno se oporavi i promeni svoj način života.

Usled svih ovih posledica sa kojima se suočavaju žrtve trgovine ljudima, po izlasku iz lanca trgovine potrebno im je vreme da se oporave i povrate kontrolu nad svojim životom. Tokom ovog perioda žrtvi su potrebne različite vrste pomoći, od medicinske – kako zbog konkretnih telesnih povreda, tako i zbog lošeg sveukupnog zdravstvenog stanja, do socijalne i psihološke pomoći i podrške. Ovaj proces je veoma važan, jer se u mnogim slučajevima žrtva vraća u isto okruženje i situaciju iz koje je pokušala da pobegne i pred njom se nalaze isti problemi. Potrebno joj je obezbediti svaku moguću pomoć kako bi ponovo stekla nezavisnost i kako bi se smanjio rizik da ponovo uđe u lanac trgovine ljudima. Vrste pomoći koje su potrebne (i koje ASTRA pruža svojim klijentima) uključuju:

- **pravnu pomoć**, tj. potpuno informisanje u vezi sa statusom, pravima i relevantnim zakonskim procedurama, kao i obezbeđivanje pravnog zastupnika žrtvama trgovine ljudima u sudskom postupku;
- **psihološko savetovanje** i/ili psihoterapiju;
- **medicinsku pomoć**;
- **podršku i praćenje kroz institucionalne procedure** i asistenciju u ostvarivanju njihovih ljudskih i građanskih prava (pribavljanje ličnih dokumenata, pomoć radi ostvarivanja dečijih dodataka, socijalne pomoći);

- dugoročnu pomoć u procesu (re)integracije i socijalne inkluzije;
- obezbeđivanje transporta;
- usluge prevodioca i
- pomoć pri repatrijaciji (povratku u zemlju porekla).

1.6 Kako se zaštititi od trgovine ljudima

Kao što je već napomenuto, cilj preventivnog rada ASTRA-e nije u tome da se mladi obeshrabre i spreče u potrazi boljeg posla ili srećnog života sa svojim partnerom u Srbiji ili u inostranstvu. Rad vršnjačkog edukatora/ke je usredsređen na osnaživanje mladih da u takvim situacijama umeju da prepoznaju sve moguće probleme i rizike i da se adekvatno zaštite od njih.

U nastavku dato je nekoliko saveta šta treba uraditi da bi se zaštitila/o od trgovine ljudima. Takođe, u aneksu 1, predstavljeni su dodatni saveti kako sami možete proveriti poslovnu ponudu.

Provera budućeg poslodavca

- Da li si proverio/la firmu u kojoj treba da radiš?
- Da li si proverio/la da li takva firma uopšte postoji, koliko dugo, ko su joj klijenti, u koliko zemalja ima predstavništvo, koja je njena adresa i broj telefona?
- Da li si proverio/la da li je firma registrovana u nadležnoj instituciji (npr. Agencija za privredne registre u Srbiji)?
- Da li si se raspitao/la o firmi za koju ćeš raditi u ambasadi svoje zemlje u zemlji destinacije?
- Da li si se raspitao/la o firmi za koju ćeš raditi?
- Da li imaš ugovor o radu?
- Daj ugovor na proveru advokatu ili osobi od poverenja.
- Ako je ugovor napisan na različitim jezicima, da li si proverio/la da li su obe verzije identične?
- Da li si napravio/la kopiju ugovora za svaki slučaj?
- Da li si proverio/la da li u ugovoru postoje neke neprecizne formulacije, na primer „u slučaju neispunjavanja svih obaveza koje naloži poslodavac“, a da se nigde ne precizira šta to mogu biti „sve obaveze“?
- Da li se tvoj budući poslodavac raspitivao za tvoje kvalifikacije, veštine, radno iskustvo i slično?

Pripreme za putovanje

- Da li si napravio/la nekoliko fotokopija svog pasoša?
- Da li si bar jednu fotokopiju pasoša i drugih važnih dokumenata ostavio/la kod roditelja/prijatelja/neke druge osobe od poverenja?
- Pasoš i druga dokumenta uvek nosi sa sobom, a daj ga samo graničnoj policiji ako traži. Nikom drugom – ni šefu, ni prijateljima, ni rođacima.
- Da li si roditeljima/prijatelju/osobi od poverenja ostavio adresu i broj telefona mesta gde ćeš odsesti?
- Da li si prepisao/la negde važne telefone za slučaj da izgubiš telefon?

Kako da izbegneš rizik „lover boy” vrbovanja

- Da li potpuno zavisiš od dečka?
- Da li ti on predlaže da zajedno odete u inostranstvo i „započnete novi život”?
- Da li ti se čini da on troši mnogo para, a ne vidiš da nešto radi, tj. kako zarađuje?

Ako imaš neke sumnje u vezi sa svojim poslom, dečkom i tako dalje, evo šta možeš da uradiš da smanjiš rizik od ulaska u lanac trgovine ljudima.

- Obrati pažnju na ono što tvoji roditelji/prijatelji imaju da kažu. Oni se pre svega brinu za tebe i žele ti dobro. Ako planiraš da odeš, uvek kaži prijateljima ili porodici gde i s kim ideš.
- Ako sumnjaš da je neko žrtva trgovine ljudima, **prijavi policiji ili pozovi ASTRU na telefon +381 11 785 00 00 ili pošalji e-mail na sos@astra.rs**. Drugima je potrebna tvoja pomoć i to je najmanje što kao građanin/ka možeš da uradiš.
- Potraži pomoć od organizacija kao što je ASTRA. Pozovi ih – oni su tu da ti pomognu. Ako se plašiš ili ne želiš o tome da razgovaraš sa svojim roditeljima/prijateljima, javi se ASTRI na telefon +381 11 785 00 00 ili pošalji e-mail na sos@astra.rs.

Mi te nećemo osuđivati zbog onoga što ti se desilo.

1.7 Korisni linkovi

Ovaj priručnik je osmišljen da pruži osnovne informacije o trgovini ljudima koje su potrebne svakom vršnjačkom edukatoru/ki. Ipak, da bi edukator bio spreman i u toku sa svim novim događanjima vezanim za trgovinu ljudima u Srbiji i u svetu, potrebno je stalno unapređivati svoje znanje i pratiti relevantna dešavanja i u periodu nakon što je ovaj priručnik pripremljen. U nastavku dato je nekoliko korisnih linkova koje bi vršnjački edukatori/ke trebalo redovno da posećuju da bi se bolje informisali o najnovijim naprecima i problemima u borbi protiv trgovine ljudima.

ASTRA anti trafficking action <https://www.astra.rs/>

UNODC (Kancelarija Ujedinjenih nacija za pitanja droge i kriminala) <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/index.html>

Međunarodna organizacija rada (ILO), prinudni rad i trgovina ljudima, <https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/lang--en/index.htm>

La Strada International, Evropska mreža protiv trgovine ljudima, <http://lastradainternational.org/>

GAATW, Globalna alijansa protiv trgovine ženama, <https://www.gaatw.org/>

Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, <http://www.centarzztlj.rs/>

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, <http://www.mup.gov.rs/>

drugi deo

tehnike vođenja radionica

Da bi radionica bila uspešna i da bi učesnici na njoj mogli da steknu neka nova znanja, ona mora da bude kvalitetno pripremljena i implementirana. Za to su važni znanje radioničara i radioničarki, kao i dobra postavka, oprema i komunikacione veštine.

Da bi izveli dobru radionicu, radioničari treba da razmisle o korišćenju različitih metoda pomoću kojih bi teške teme predstavili na što manje stresan način.

Osnovni principi rada koje radioničar uvek treba da ima na umu su:

- neautoritaran pristup – svi prisutni ravnopravno učestvuju,
- uvek stvarati atmosferu poverenja i prihvatanja,
- ohrabrivati sve učesnike da učestvuju u radionici. Ipak, ako neko ne želi da učestvuje, ne treba ga primoravati,
- optimalan broj učesnika na radionici je 30,
- nema pogrešnih odgovora.

Ukoliko vam vreme to dozvoljava, pre i posle radionice, bilo bi dobro sprovesti kratak test znanja/upitnik, kako bi i učesnici i radioničari mogli da vide da li je radionicom postignut cilj, tj. da li su učesnici bolje informisani o problema trgovine ljudima, ali i da li je radionica bila uspešna. Predlog jednog takvog upitnika koji se radi pre radionice nalazi se na kraju ovog priručnika u *Prilogu br. 2*, a evaluacija koja se radi na kraju radionice u *Prilogu br. 3*. Kako bi kvalitet radionica bio bolji i kako bi radioničari mogli da uče iz iskustva svojih kolega, jako je važno voditi evidenciju o svakoj radionici. Predlog izveštaja koji se popunjava na kraju radionice nalazi se na kraju ovog priručnika u *Prilogu br. 4*.

Svaka radionica ima svoju strukturu i tok. Tok radionice predstavljaju teme koje pokrivamo kroz radionicu. Preporučeni tok radionice izgleda ovako:

1. šta je trgovina ljudima,
2. načini vrbovanja,
3. ko su žrtve, a ko trgovci,
4. uslovi u kojima žrtve žive i rade i mehanizmi kontrole,
5. načini izlaska,
6. prevencija.

Ono što čini strukturu radionice jesu ppt prezentacija i klipovi koje puštamo.

Power Point prezentacija:

- trudite se da na svakom slajdu stoji maksimum 10 reči,
- bez nepotrebnih informacija,
- koristite slike,
- brojevi/podaci o identifikovanim žrtvama samo kako bi pokazali ko su žrtve, ne više od 5 podataka (npr. broj identifikovanih žena, muškaraca, dece, državljana/ki Srbije, ukupan broj žrtava),
- poslednji slajd su uvek kontakti ASTRE. Iako ćete u najvećem broju slučajeva davati liflete na kraju radionice, ostavite broj ASTRA SOS telefona, Evropskog broja za nestalu decu, Facebook Page, Twitter, e-mail i Skype kontakt. Napomenite im, ukoliko im je neprijatno da pričaju putem telefona, ASTRA odgovara i putem svih drugih kanala komunikacije.

Klipovi koje koristite tokom radionice:

- trudite se da posle svakog ili svakog drugog dela radionice pustite po jedan klip. Na taj način će učesnici držati pažnju, vi ćete imati pauzu u govoru ili, ukoliko ste, na primer, probili termin koji ste imali, ovo vreme možete da iskoristite da se sa drugim radioničarem dogovorite u vezi sa modifikacijama – koje delove radionice treba skratiti kako biste se uklopili u planirano vreme;
- klipovi mogu da budu iseći iz filmova/dokumentaraca, promotivne kampanje, reklame, ispovesti žrtava itd.;
- najavite klip, kažite odakle je isečak iz filma ili ko je radio kampanju;
- posle odgledanog klipa, pitajte učesnike za mišljenje: „Šta mislite u ovome što smo sada videli?“, „Da li vam deluje realno?“, „Da li neko želi da nam ispriča šta smo to videli, koja je poenta ove kampanje?“ itd. Ukoliko niko ne želi, obavezno prepričajte šta ste puštali. Postoji mogućnost da neko nije shvatio ili nije pažljivo gledao, a neprijatno im je da se jave pred grupom;
- klipovi ne smeju da sadrže scene eksplicitnog nasilja! Ne možete da znate kakva su iskustva i tolerancija na ovakve scene dece koja sede u publici. Vaš zadatak je da ih edukujete i informišete na najbolji mogući način;
- povremeno menjajte klipove. Trudite se da pratite trendove. Ukoliko novine u Srbiji mesecima izveštavaju o radnoj eksploataciji, potražite klip koji najbolje opisuje iskustva žrtava ovog oblika trgovine ljudima. Ukoliko vidite da na određeni klip deca veoma negativno reaguju obavezno ga izbacite iz radionice⁵. Ne smete da dozvolite da se fokus pomera sa problema trgovine ljudima na neka druga pitanja.

2.1. Smernice za vršnjačke edukatore

Trgovina ljudima nije tema o kojoj se svakodnevno govori u našoj zemlji. Čak i u onim slučajevima kada je prisutna, gotovo je uvek povezana sa senzacionalističkim naslovima, nedovoljno preciznim podacima i neetičkim izveštavanjima o žrtvama trgovine ljudima. **Uzimajući ovo u obzir, radioničarke i radioničari koji budu govorili na ovu temu moraju, pre svega, da budu veoma dobro informisani o aktuelnim trendovima, slučajevima koji su se spominjali u medjima, filmovima koji su snimljeni na ovu temu, promenama u zakonu itd.**

Pratite redovno sajt nevladine organizacije ASTRA⁶, kao i Facebook stranicu NVO ASTRA.⁷ Postoji mogućnost da će neko od učesnika postaviti pitanje o vesti ili informaciji koja se pojavila na društvenoj mreži ili internet prezentaciji, te je neophodno da raspolazete podacima kako biste mogli da odgovorite. Takođe, ukoliko učesnici steknu utisak da niste dovoljno informisani ili da ste naučili isključivo minimum koji je potreban za 90 minuta razgovora o temi, delovaćete im neuverljivo i neinformisano. Nakon takvog nastupa, velike su šanse da ćete izgubiti pažnju učesnika koju nećete uspeti da povratite. Uvek možete pozvati ASTRU za dodatne informacije i konsultacije.

⁵ Na primer, Anđelina Žoli nije bila omiljena osoba neko vreme među mladima u Srbiji, tako da je MTV kampanja o seksualnoj eksploataciji žena, gde je ova glumica pričala, dočekana uz niz negativnih komentara.

⁶ www.astra.org.rs

⁷ <https://www.facebook.com/Nvo-Astra-1550883085169723/?fref=ts>

Dalje, prilikom izvođenja radionice važno je da radioničari ne nose odeću koja će skretati pažnju sa onoga što govore. Izbegavajte majice sa upadljivim ili provocirajućim aplikacijama, glomazan nakit, jarke boje, upadljivu šminku. Važno je da se učesnici fokusiraju na ono što govorite. Takođe, uzmite u obzir da se radionice drže u obrazovnim ustanovama, a vi predstavljate organizaciju koja dvadeset godina neguje saradnju sa institucijama.

KADA RADIONICA POČNE...

Pre početka radionice objasnite zašto ste tu i o čemu ćete govoriti. Takođe, uspostavite nekoliko pravila, kako bi tok išao neometano.

Primeri kako možete da započnete radionicu i uspostavite pravila:

- Radionica će trajati 90 minuta bez pauze, ali onda ćete imati duži odmor, ne brinite, imaćete sve odmore koji vam sleduju prema rasporedu.
- Molimo vas da ne govorite u glas. Nama je veoma važno da čujemo svakog od vas. Takođe, sigurni smo da imate dosta zanimljivih odgovora i voleli bismo da možemo da prokomentarišemo svaki od njih.
- Danas nećete imati klasično predavanje i zato se nadamo da ćete biti aktivni. Nema pogrešnih odgovora, ovo nije tema o kojoj se svakodnevno govori i niko od vas ne očekuje da o njoj budete dobro informisani. Uostalom, zato smo mi tu danas.
- Dozvolite učesnicima da i sami predlože neka pravila (isključen ton telefona, ne sedimo na svojim potrebama, ne kasnimo...)

Važno je da stojite dok držite radionicu. Pozicionirajte se tako da vas svi vide, a budite dovoljno glasni tako da vas svi jasno čuju. Pričajte glasnije nego što pričate u svakodnevnom životu. Ukoliko budete bili tihi, učesnici se neće truditi da vas čuju. Morate glasom i onime što govorite da ih konstantno animirate kako bi bili zainteresovani za temu.

Radionicu uvek vode dva radioničara. Ovo je važno iz nekoliko razloga, između ostalog i zato što čini radionicu dinamičnijom kada se govornici menjaju. Ukoliko dođe do blokade i jedan radioničar izgubi koncentraciju, drugi radioničar može da preuzme i nastavi radionicu. Tako se neće poremetiti tok radionice i učesnici neće primetiti da je došlo do problema. Takođe, ukoliko su učesnici nemirni, jedan od radioničara može tiho da ih opomene ili stane pored njih kako bi se primirili dok drugi govori.

Nikada ne predstavljajte drugog radioničara, već dozvolite da svako kaže svoje ime. Vi ste ravnopravni partneri, te se zato trudite da svako od vas govori po 50% vremena. Osim što ćete na taj način držati pažnju učesnicima, imaćete vremena da se odmorite i bićete u mogućnosti da fokusirano govorite do samog kraja.

Nikada ne okrećite leđa radioničaru sa kojim radite u paru. Neophodno je da komunicirate sve vreme i da primetite ukoliko vam signalizira da treba da nastavite ili da postoji određeni problem.

Rečenice koje možete koristiti su: „Kao što je Marko spomenuo, veoma je važno da znate...” ili „Samo bih dodala, pored svega što je Marija rekla, da...” i nastavite po planiranom toku.

Važno je da se pre početka radionice podelite po celinama, odnosno da znate unapred koji radioničar će govoriti koji deo. Međutim, **neophodno je da oba radioničara znaju celu radionicu.**

Ukoliko radionicu/predavanje/tribinu drže tri osobe, dok jedna osoba govori, preostale dve osobe ne bi trebalo da razgovaraju među sobom. Time biste mogli da remetite pažnju onoga ko govori, odvlačite pažnju učesnika sa teme, a ujedno ne izgleda kolegijalno i pristojno. Takođe, i dalje važi pomenuto pravilo – postoji mogućnost da vašem kolegi/koleginici treba vaša pomoć.

Koristite razumljiv i jednostavan jezik. Nemojte da koristite previše formalan govor i nastojte da vam rečenice ne budu preduge. Primera radi, umesto termina „eksploatacija“ koristite reč „iskorišćavanje“.

Ukoliko spomenete termine poput PTSD/PTSP (posttraumatski stresni poremećaj) obavezno ukratko objasnite šta to znači. Iako vam većina prvobitno kaže da je ranije čula za termin, svejedno pojasnite ili pitajte učesnika koji je rekao da zna, da objasni drugima. Da bi bilo svrsishodno da objasnite, dovoljno je da samo jedna osoba u učionici nije sigurna o čemu govorite.

Koristite primere koji su povezani sa evropskim državama. Iako se u zemljama Azije i Afrike milioni ljudi eksploatišu svakodnevno, postoji mogućnost da se učesnici neće prepoznati ni na koji način u vašoj priči i neće se truditi da saznaju kako da se zaštite, jer će trgovinu ljudima isključivo povezivati sa Bangladešom i Kinom.⁸

Postavljajte pitanja otvorenog tipa, kao i dodatna pitanja, kako biste podstakli učesnike da pričaju:

- Kada ja kažem „trgovina ljudima“, šta vam prvo padne na pamet?
- Na šta vas podseća ovaj problem? Sigurno vam je nešto palo na pamet kada smo rekli o čemu ćemo danas pričati.
- Ko sve mogu da budu žrtve? Da li mogu muškarci? A zašto ih je ovako malo identifikovanih?
- Za šta sve trgovci mogu da koriste decu?⁹

Neophodno je da na svako pitanje i svaki komentar odgovorite. Ukoliko je neko na početku radionice spomenuo nešto o čemu ste planirali da govorite na kraju, obavezno se vratite na to. („To je nešto o čemu ćemo kasnije više govoriti, ali hvala što si spomenula, odlično si to primetila“ itd.). Ako ste rekli da ćete nešto objasniti na kraju radionice, nemojte da zaboravite da to stvarno i uradite. Takođe, ako je nešto po planu da se govori kasnije, ali ne remeti koncept da se objasni odmah, iskoristite priliku da kažete čim neko spomene.

Pohvalite svakog učesnika koji da komentar ili odgovori na pitanje. Važno je da ih podstaknete na učestvovanje, a između ostalog od svakog pogrešnog odgovora možete (i treba) da napravite uvod za pojašnjenje pojmova.

Liflete i pamflete/promo materijale delite na samom kraju radionice. Ukoliko podelite ranije, učesnici će početi da ih gledaju, čitaju i neće vas slušati.

Ukoliko primetite da se pojedinci ili grupa učenika smeju/pričaju/ometaju rad, radioničar koji u tom trenutku ne govori treba da priđe pomenutim osobama. Velika je šansa da će učesnicima biti neprijatno da nastave sa ometanjem onda kada je radioničar dovoljno blizu.

Ukoliko ipak nastave sa internim razgovorom, opomenite ih. Nemojte da dozvolite da oni koji žele da čuju nisu u mogućnosti zbog nekolicine. Takođe, iako ste na početku radionice rekli da niste profesori i da ovo nije klasično predavanje, vi treba da imate određenu dozu autoriteta. Vaša je dužnost da učesnici sa vaše radionice izađu informisana, a ukoliko je bučno i većina ne obraća pažnju na ono što govorite, nećete postići cilj.

⁸ Ukoliko neki učesnik prvi spomene primer navodne radne eksploatacije, obavezno im objasnite zašto nije svaka radna eksploatacija trgovina ljudima. Pohvalite ih zbog odličnog zapažanja i učešća.

⁹ Napomenite da decu smatramo sve osobe koje imaju manje od 18 godina, kako inače Konvencija o pravima deteta definiše dete.

- Rečenice koje možete da koristite kako biste umirili učesnike:
 - Molim vas da se umirite, pokušavamo da čujemo svakoga od vas, ali uz buku ne uspevamo.
 - Imamo još XX minuta do kraja, mada od vas zavisi kada ćemo završiti. Ako budemo morali sve da ponavljamo dva puta, trebaće nam više vremena.
 - Mi smo danas ovde da bismo vama rekli kako da se zaštitite, odnosno kako da vam se ne desi da postanete žrtva trgovine ljudima. Molimo vas da se umirite, jer nije fer prema onima koji žele da čuju.

Nastojte da zadržite prijateljski stav, ali da jasno pokažete da ste u ulozi radioničara i da vas je pozvala škola/profesor.

2.2. Izazovi u radu prilikom izvođenja radionica

Iako ste dobro isplanirali svoju radionicu, uvežbali tekst i informisali se, tokom samog izvođenja radionice može doći do raznih nepredviđenih situacija i izazova sa kojima treba da izađete na kraj. Oni se mogu ticati samih radioničara (poput treme) ili mogu biti izazovi koje pred vas postavljaju učesnici radionice.

TREMA JE NORMALNA STVAR SA KOJOM SE SVI SUOČAVAJU. Može da se desi da jedan radioničar „zablokira“, ili pre nego što je uopšte počeo da priča ili u sred svog govora. Tada je važno da drugi radioničar preuzme njegov deo i da nastavi, tako da učenici ne primete da postoji problem. To naravno podrazumeva da se radioničari aktivno slušaju sve vreme i da budu spremni da podrže svog partnera. Mogu da se dogovore da jedan drugom daju znak, koji će značiti da ovaj drugi treba da nastavi. Taj znak može da bude kontakt očima ili bilo šta drugo. Zato je jako važno da oba radionačara znaju celu radionicu i da znaju delove koje ne pričaju oni, kako bi mogli u svakom trenutku da preuzmu izlaganje svog partnera ukoliko je potrebno.

TAKOĐE, MOŽE DA SE DESI DA JEDAN RADIONIČAR ZABORAVI DA KAŽE NEŠTO ŠTO JE VAŽNO NAPOMENUTI. U tom slučaju, ne treba prekidati radioničara koji priča, već sačekati da završi i ukoliko je nešto zaboravio da kaže, na kraju njegovog izlaganja napomenuti „Dodao/la bih samo da...“ i dopuniti ono što nedostaje. Na taj način smo zaokružili celinu, rekli sve što je potrebno, a da pritom nismo poremetili koncept-radioničara koji govori.

TOK RADIONICE JE JAKO BITAN I RADIONIČARI MORAJU DA VODE RAČUNA O TOME DA SE ON NE POREMETI. Može da se desi da vas neko od učesnika pita nešto što nema veze sa temom trgovine ljudima ili da vam ispriča priču koja nije u vezi sa temom. U tom slučaju, učesnika ne treba prekidati, pustimo ga da završi i kažemo da to nije tema kojom se mi u tom trenutku bavimo, a na osnovu sopstvene procene donosimo odluku da li treba dati dodatne informacije vezane za to šta je rekao – ukoliko da, to radimo posle radionice. Važno je sprečiti da razgovor skrene sa teme i da drugi učesnici posle nastave da se nadovezuju na to šta je prvi učesnik rekao i time odvedu radionicu u nekom drugom smeru.

U slučaju da vas neko pita nešto što je u vezi sa trgovinom ljudima, ali nije u tom trenutku na dnevnom redu (ne prati tok radionice),

važno je da zapamtimo pitanje i da kažemo da ćemo o tome pričati kasnije, da ćemo se vratiti na pitanje učesnika i da ćemo razjasniti. Važno je da se pitanje zaista i zapamti i da učesnik ne ostane uskraćen za odgovor. Tada ne bi bilo loše da radioničar koji ne priča zapisuje pitanja učesnika. Na kraju radionice može se ostaviti vreme za odgovor na pitanja koja se prikupe tokom radionice, a nisu odgovorena tokom samog izlaganja. Ponekad to može podstaći dalju diskusiju i posle zvaničnog završetka prezentacije.

Sve to pomaže da se tok radionice zadrži i da celo izlaganje ostane dobro zaokružena celina.

TEHNIČKI PROBLEMI MOGU VEOMA NEGATIVNO DA UTIČU NA TOK RADIONICE I DA PODSTAKNU NEPOVERENJE UČENIKA.

Tehnika koja se koristi prilikom izvođenja radionica (laptop, projektor) mora uvek da se proveri pre nego što radionica počne. Zato je potrebno doći 10 minuta pre početka radionice, proveriti da li sve radi i onda početi. Ukoliko se koristi školska oprema, potrebno je podsetiti profesore da na vreme provere da li je njihova oprema ispravna, kako bi radioničari na vreme mogli da pronađu alternativna rešenja ukoliko je potrebno.

Ukoliko se desi da tehnika zakaže iz nekog razloga, potrebno je da se taj prostor nadomesti pričom ili primerima koji su učesnicima uvek zanimljivi, a koji će malo razbiti monotoniju, kako se radionica ne bi pretvorila u predavanje. Primere treba spominjati i kada se puštaju klipovi, ali u njihovom nedostatku nije loše taj prostor dopuniti sa što više priča iz prakse kako biste učesnicima što bolje prikazali stvarnost onoga o čemu pričate.

PRILIKOM ODRŽAVANJA RADIONICE NAJVAŽNIJE JE PODSTAĆI INTERESOVANJE UČESNIKA DA AKTIVNO UČESTVUJU U RADIONICI. Jedan od glavnih izazova je kako odgovoriti na nezainteresovnost učesnika radionice. Ona se može manifestovati na više načina.

Učesnici mogu biti nezainteresovani, ali tihi i da ne ometaju radioničare

Može da se desi da učesnici budu nezainteresovani za temu, ali da mirno, bez prekidanja, bez upadica, prate radionicu. Takva publika je izazovnija i za same radioničare i obično su takve radionice teže. Tada je poželjno postavljati što više pitanja kako bi se motivisali da se uključe, na primer, ispričati određenu situaciju koja može imati različita tumačenja i njih pitati šta oni misle, da li jeste ili nije trgovina ljudima. To može podstaći dijalog, možda neki od učesnika misle da jeste, a drugi da nije trgovina ljudima. U tom slučaju može se podstaći dijalog među samim učesnicima, da jedni drugima iznose argumente koji podržavaju njihov stav.

Nekada i to ne daje efekta, stoga radioničari moraju u početku više sami da pričaju. Kroz svoje izlaganje radioničari treba da se trude da temu što više približe učesnicima i da načinom pristupa temi, nju učine interesantnom za učesnike. Može da se desi da se učesnici kasnije opuste, a ne na samom početku. Zato su pitanja uvek poželjna i uvek ih treba postavljati. Osim toga, učesnike možete zainteresovati i različitim video-klipovima, primerima, insertima iz filmova. Posle svakog klipa postaviti pitanje šta oni misle o tome, kako im se čini, da li im izgleda realno i na taj način pokušati da ih zainteresujete.

Nekada ništa od navedenog ne daje željeni rezultat, učesnici ne participiraju i tada je na radioničarima da pokušaju da kroz svoje izlaganje prenesu što više značajnih informacija koje će bar neki učesnici zapamtiti i koje im mogu biti korisne.

U nekim slučajevima učesnici svojim ponašanjem ometaju tok radionice – međusobnim pričanjem, neprimerenim komentarima, izlaženjem za vreme radionice.

Radioničari su vršnjački edukatori. Potrebno je učesnicima dati do znanja da vi niste profesori, da niste tu da ih ocenjujete ili da ih kažnjavate. Pristupate im vršnjački. Ipak, to ne znači da ćete dozvoliti neprimereno ponašanje i da nećete zadržati određenu dozu autoriteta. Učesnicima treba pristupiti prijateljski, ali i ne dozvoliti da nekolicina njih ometa ostale da učestvuju u radionici. Ukoliko neko od učesnika priča za vreme radionice, treba ga opomenuti. U situacijama kada neko pravi galamu, ometa na različite načine radionicu, nije loše napomenuti da razumete da nekoga možda tema ne zanima, da nećete zameriti ukoliko vas ne sluša, ali da ne pravi buku i da ne ometa. Zamolite ga da ispoštuje i vas i ostale koji možda žele da čuju šta imate da kažete. Nekada je to dovoljno, a nekada učesnici uprkos tome nastave da ometaju. U tom slučaju radioničar koji u tom trenutku ne priča može da stane pored učesnika koji je nemiran, odnosno koji su nemirni. To može da izazove neprijatnost kod njih i da se tada primire.

U početku nije loše više uključivati upravo učenike koji ometaju, postavljati njima pitanja. Nekada ih to može zainteresovati da se uključe u dijalog, makar i samo da bi odgovorili nekim doskočicama, ali i to ih može navesti da se na kraju zainteresuju za temu.

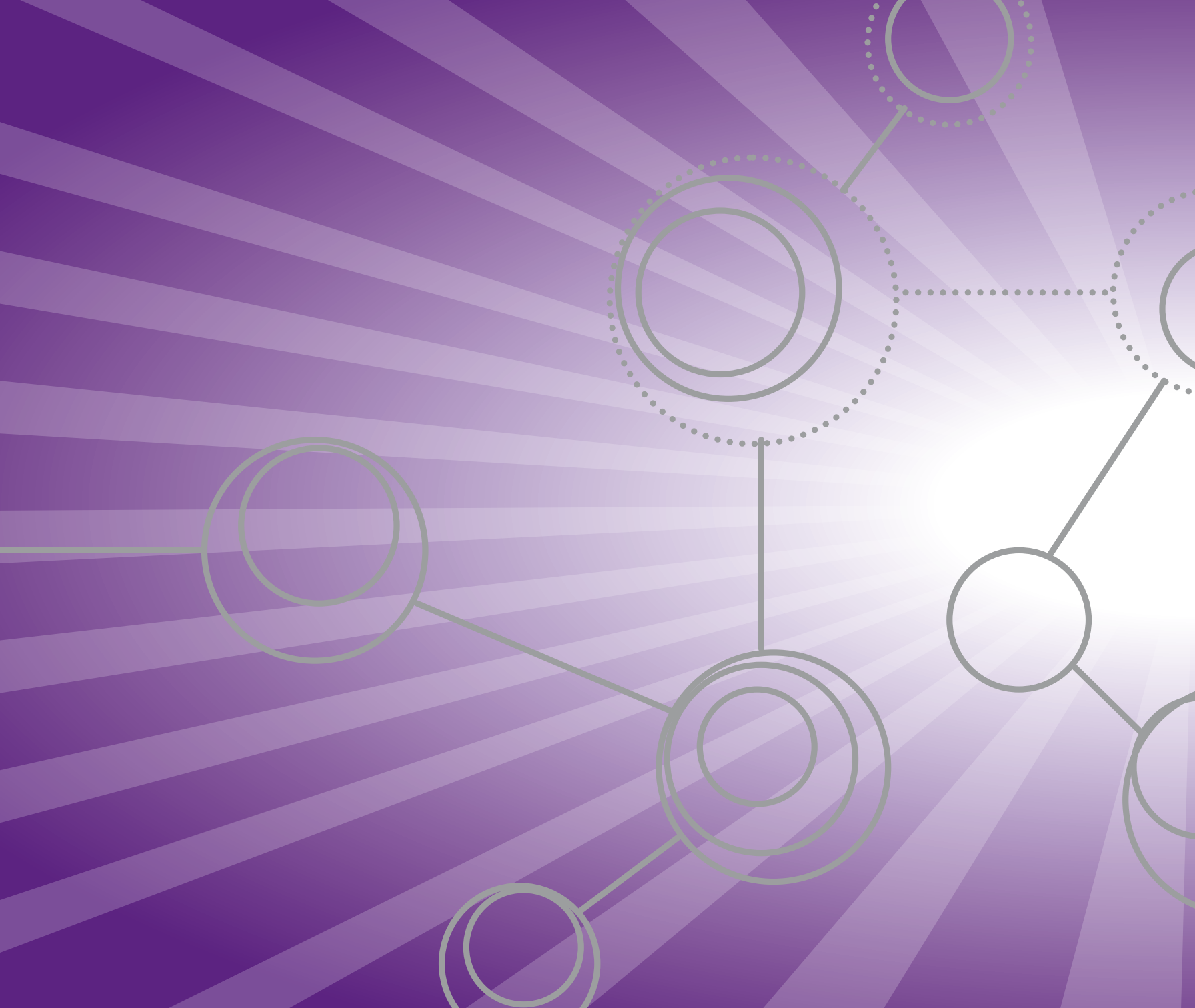
UČESNICI ĆE NEKADA IMATI NEPRIMERENE KOMENTARE, KORISTIĆE PEŽORATIVNE IZRAZE. Ukoliko neki učesnik daje neprimerene komentare, ne treba osuđivati. Iako nam je jasno da svako od nas može drugačije da odreaguje na neki komentar, bitno je da nemamo osuđujući stav. Najčešće to budu komentari da su žene glupe, naivne, da su same krive, da su to što im se desilo i zaslužile, Romi se nazivaju Ciganima, vređaju se... U tim situacijama, neophodno je polako i smireno učesnicima objasniti zašto nije u redu da tako govore i ukazati im na to da takvi izrazi mogu nekoga da povrede i da karakterizacije poput te da su žrtve glupe nisu tačne. Možete pokazati primerima da svako može da postane žrtva. Pokazati da i sam učesnik koji je to rekao može doći u istu situaciju i da on ne bi voleo da neko o njemu tako govori. Sve vreme morate imati na umu da su učesnici tu da nauče i da pozitivnim primerom i tolerancijom treba da ih navedete na ispravno izražavanje. **Veoma je važno da radioničari ni u kom slučaju ne koriste sami diskriminatorni govor, kao i da ni na koji način ne diskriminišu učesnike.**

PONEKAD SAM NAČIN ORGANIZOVANJA RADIONICE MOŽE IZAZVATI LOŠU REAKCIJU UČESNIKA. Pre početka radionice, potrebno je da se napomene profesorima da obaveste decu da će tog dana imati radionicu, koliko će ona trajati, kojom temom će se baviti i koje i koliko časova će deca gubiti.

Može da se desi da radioničari dođu u školu, a da učenici nisu obavesteni da će imati radionicu. To može da izazove negodovanje kod učenika, da namerno ometaju radionicu, zato što ih niko nije obavestio. U tom slučaju treba učesnicima objasniti da je dogovor postojao, da nije bilo na vama da ih obavestite i da je i u njihovom interesu da isprate radionicu do kraja kada ste već tu. Kako biste pridobili njihovu pažnju, objasnite im ko ste, odakle dolazite i zašto ste tu, odnosno o čemu ćete sa njima razgovarati i napomenite da to neće biti predavanje, već interaktivan razgovor, da ćete im puštati različite klipove koji se tiču teme trgovine ljudima, da ćete svi zajedno razgovarati o tome. Učesnici obično misle da će to biti još jedno suvoparno predavanje, a još ako nisu bili obavesteni mogu da odreaguju negativno. Zato je bitno da sami radioničari, upoznavanjem sa tim šta će raditi, probaju da ih malo više zainteresuju za temu. **Ni u kom slučaju radioničari ne smeju učesnike „izbacivati sa časa“.** U slučaju da neki učesnik onemogućava ostale da učestvuju i remeti tok radionice, možete se obratiti profesorima za pomoć.

PRISUSTVO PROFESORA I DRUGIH ODRASLIH RADIONICI NIJE UOBIČAJENO. Po iskustvu radioničara, učesnici su uglavnom opušteniji i aktivniji kada profesori nisu prisutni i imaju manji strah da će reći nešto neprimereno ili netačno. Ukoliko profesori insistiraju da ostanu, mogu da ostanu, ali preporuka je da u tom slučaju sednu u klupe i učestvuju u radionici zajedno sa ostalim učesnicima. U slučajevima kada radioničari imaju iskustvo da je u nekim školama teško održati pažnju učesnika i red u učionici, možete tražiti da profesori budu prisutni kako bi se osigurala dobra radna atmosfera.

Ukoliko se u toku radionice javi učesnik/ca sa iskustvom nasilja ili trgovine ljudima, radioničar treba da pita učesnika da li želi da porazgovara o tome nasamo i u tom slučaju jedan od radioničara može da izađe iz učionice sa učesnikom. Radioničar treba kroz razgovor da pruži podršku i da ga/je uputi na ASTRA SOS telefon.

The background features a series of purple rays emanating from a bright white light source on the left. Overlaid on this are several circles of varying sizes and styles: some are solid green outlines, some are dotted green outlines, and some are concentric circles. A central circle is connected to four other circles by thin green lines, forming a star-like or network structure.

treći deo

***ASTRINA radionica prilagođena
srednjoškolskom uzrastu***

Radionice mogu biti različitog trajanja, u zavisnosti od konkretne situacije. Radionica za srednjoškolski uzrast obično traje 90 minuta (dva školska časa). Zbog težine teme, kao i održavanja pažnje mladih učesnika, radionice za osnovnoškolski uzrast traju 45 minuta i određene teže teme se zaobilaze. ASTRA-ina radionica prilagođena osnovnoškolskom uzrastu predstavljena je u poglavlju 4.

Radionica može biti produžena i na 180 minuta, uz detaljnije predstavljanje svake od tematskih oblasti. Radionica od 180 minuta je namenjena starijoj publici, pre svega studentima.

PREDSTAVLJANJE RADIONIČARA

Radioničari se sami predstavljaju.

PREDSTAVLJANJE ASTRE

Nakon što se svako od radioničara predstavio, treba da kažete nekoliko rečenica o ASTRI. Čime se ASTRA bavi, od kada postoji, uloga SOS telefona, vrste pomoći koje ASTRA pruža žrtvama trgovine ljudima – dovoljno je da ih samo nabrojite, pošto će pri kraju radionice biti više priče o tome.

Klip 1: ASTRINA kampanja Trgovina ljudima¹⁰.

PREDSTAVLJANJE RADIONICE

Potrebno je da upoznate učesnike sa radionicom, kako će ona izgledati, koliko će trajati, napomenete da nije u pitanju predavanje, da je radionica interaktivnog tipa, da će i njima biti zanimljivije ako budu aktivni.

1. TRGOVINA LJUDIMA – OPŠTI POJMOVI

Kako biste započeli radionicu, najbolje je prvo postaviti pitanje „Šta je to trgovina ljudima, šta vam prvo padne na pamet kada čujete za trgovinu ljudima?“

Nakon što ste saslušali sve odgovore, pohvalite učenike na njihovom razmišljanju, vratite se na svaki od njih i dodatno pojasnite šta je u tom odgovoru ispravno, a greške ispravite.

Zatim objasnite jedan po jedan različite oblike trgovine ljudima.

1. Primer seksualne eksploatacije, prostitucija vs. (naspram) seksualna eksploatacija

Učesnici često prostituciju prepoznaju kao oblik trgovine ljudima. Potrebno je da se objasni razlika između prinudne i dobrovoljne prostitucije.

Klip 2. MTV kampanja sa Anđelinom Žoli

Alternativni klip: Girls going wild on red light district

¹⁰Svi klipovi, slike i igre koje su navedene u ovom priručniku dostupni su u ASTRINOM toolkitu za radionice (www.astra.rs/).

2. **Prinudni rad, prinudni rad vs. povreda radnih prava/rad u teškim uslovima**

Nakon što objasnite ovaj oblik trgovine ljudima, poželjno je da navedete primer oblika kršenja prava radnika i pitate učesnike da li je to trgovina ljudima. Pošto ih saslušate, ponovo objasnite zašto nije i u kojim slučajevima jeste trgovina ljudima.

3. **Prinudno prosjačenje, dobrovoljno prosjačenje vs. prinudno prosjačenje**

Pitati učesnike da li su nekada videli decu da prose na ulici, da li je svaka prošnja trgovina ljudima, zašto nije, a kada jeste. Sve odgovore saslušati i prokomentarisati ih.

4. **Prinuda na vršenje krivičnih dela**

Pitati učesnike šta misle šta tačno predstavlja ovaj oblik trgovine ljudima, koja su to dela na koja trgovci najčešće prinuđuju žrtve. Saslušati sve odgovore i prokomentarisati ih.

5. **Primer prinudnog braka, maloletni/punoletni**

Objasniti razliku između brakova iz interesa, na primer radi dobijanja zelene karte i prinudnih brakova. Pošto se ovde obično pominju romske porodice, objasniti da, čak i ako se to smatra običajem, ne znači da nije kažnjivo zakonom, da običaj nije iznad zakona.

6. **Trgovina organima**

Objasniti na koji način neko može da donira organ ili organe, da je trgovina organima ilegalna i sa kojim opasnostima može da se susretne osoba koja se odluči da ilegalno proda organ.

Nakon što ste završili sa oblicima, u nekoliko rečenica reći da je to oblik organizovanog kriminala koji donosi trgovcima ogromnu zaradu.

Klip 3: policajac

Alternativni klip: Human Trafficking

Pre nego što se pređe na naredni deo, pitati učesnike da li misle da trgovina ljudima postoji kod nas – da li se eksploatacija dešava kod nas i da li su žrtve naši državljani i državljanke. Saslušati sve odgovore i prodiskutovati ih.

2. KAKO SE POSTAJE ŽRTVA? NA KOJE NAČINE TRGOVCI DOLAZE DO ŽRTAVA?

Nakon što ih upitate na koje sve načine trgovci dolaze do žrtava i saslušate sve odgovore, pustite im klip predviđen za ovaj deo.

Klip 4: Dve male devojčice

Alternativni klip: Elena i Frederiko ili Ljilja 4ever

Ovaj klip (Dve male devojčice) pušta se u zavisnosti od uzrasta učesnika. Prikladniji je za mlađu publiku. Nekada će radioničari na licu mesta odlučiti da li ga treba pustiti ili ne. Posle odgledanog klipa pitati za utiske i da li neko želi da ispriča koje je to načine vrbovanja prepoznao/la u klipu. Saslušati sve odgovore i prokomentarisati ih.

Pitati za utiske, da li im deluje realno to što su videli, ako ne, zašto ne. Objasniti detaljnije lažno zabavljanje i navesti im primer iz ASTRINE prakse.

Kada se navodi internet kao sredstvo pomoću kojeg trgovci dolaze do žrtava, pokazati učesnicima sliku „debeljka”¹¹ i ispričati o opasnostima interneta. Uvek imati na umu da nije cilj da se učesnici uplaše niti da se odvrte od putovanja, zabavljanja, korišćenja interneta, ali im objasniti da različite neprijatnosti mogu da im se dese i šta oni mogu da preduzmu kako bi se zaštitili. Pošto trgovci ljudima do žrtava najčešće dolaze preko poslovnih ponuda, bitno je da se opširnije objasni na koje sve načine je to moguće. Treba imati na umu da su učesnici srednjoškolci ili osnovci, da možda ne znaju mnogo o oglasima (gde se mogu videti, kako izgledaju, šta je to što bi oglas trebalo da sadrži).

Poželjno je da im pokažete primer oglasa koji u sebi nema dovoljno informacija, koji izgleda sumnjivo i da porazgovarate sa učenicima – kako njima izgleda taj oglas, da li im to izgleda kao prava ponuda za posao i da li bi se oni javili na taj oglas. Na kraju, kada saslušate sve odgovore, pojasnite o čemu se radi i zašto taj oglas može da bude sredstvo trgovine ljudima.

Takođe, treba napomenuti da oglasi za posao, iza kojih jeste trgovina ljudima, mogu da deluju sasvim u redu i da ni po čemu ne izgledaju lažno. Treba objasniti da je zato uvek značajno, pre nego što se javite na neki oglas, proveriti što više detalja vezanih za tu kompaniju.

3. KO SU TRGOVCI, A KO ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA

Posle priče o načinima ulaska u lanac trgovine ljudima, pitati učesnike šta oni misle o tome ko može da bude žrtva trgovine ljudima. Ako se svi slože da može da bude svako, treba detaljnije da se objasni zašto onda neko postane žrtva, a neko ne. Navesti push i pull faktore uz dodatna pojašnjenja.

Ako se učesnici ne slože sa tim da može svako da postane žrtva, objasniti, ako je moguće na primerima, zašto to nije tačno i kako svako može postati žrtva u određenim okolnostima.

Ovde bi trebalo koristiti ASTRINU Power Point prezentaciju.

¹¹U pitanju je slika muškarca, koji je dosta stariji od devojčice sa kojom se dopisuje i ima višak kilograma, a predstavlja se kao mladić, fitness fanatik. Slika pokazuje kako na internetu nikada ne možemo biti sigurni da su ljudi zaista ono za šta se predstavljaju.

4. ZAŠTO ŽRTVE NE POBEGNU, KAKAV JE NJIHOV ŽIVOT, ŠTA IM SE DEŠAVA TOKOM EKSPLOATACIJE

Klip 5: Žrtve

Alternativni klip: Human trafficking ili Ljilja 4ever

Nakon što su odgledali klip, pitajte ih za utiske, napomenite da vam je jasno da su možda neke scene koje su videli bile teške. Pošto saslušate njihove utiske i pitanja objasnite detaljnije u kakvim uslovima žrtve žive i rade i kakve mehanizme kontrole trgovci koriste kako bi sprečili žrtve da pobegnu ili da potraže pomoć.

5. KAKO SE IZLAZI IZ LANCA TRGOVINE LJUDIMA I SA KAKVIM POSLEDICAMA ŽIVE ŽRTVE

Pitati učesnike šta oni misle da li je moguće da se izađe iz lanca trgovine ljudima i na koje načine. Saslušati sve odgovore i prokomentarisati ih.

Klip 6: Human Trafficking

Slajd: Nisam znala kome da verujem

Pomoć koju ASTRA pruža žrtvama. Pomenuti koliko je bitna podrška porodice, okoline i insitucija.

6. KAKO SE MOŽEMO ZAŠTITITI I SPREČITI DA SE OVAKVO NEŠTO DESI NAMA

Načini vrbovanja sa slajda

Mere zaštite za svaki od nabrojanih načina vrbovanja – diskusija sa učesnicima.

Ukoliko učesnici nisu upoznati sa merama predostrožnosti, radioničari treba da predstave svaki od nabrojanih načina vrbovanja. Ukoliko su učesnici upoznati sa merama predostrožnosti, sa njima detaljnije prodiskutovati, i to tako da bude razumljivo za sve učesnike, jer deo može, ali drugi deo uopšte ne mora biti upoznat sa merama, a cilj je da svi učesnici čuju koji se koraci mogu preduzeti.

U ovom delu možete opet da im pokažete sumnjiv oglas, da ih pitate da li bi znali da provere oglas, na koji način bi to uradili, šta je to što možemo da proverimo, šta je to što bi oglas trebalo da sadrži.

ASTRA kontakti

čtvrti deo

***ASTRINA radionica prilagođena
osnovnoškolskom uzrastu***

Radionica za osnovce se u malo čemu razlikuje od radionice za srednjoškolce, ali svakako mora biti prilagođena njihovom uzrastu i mogućnostima da prime i procesuiraju informacije dobijene na radionici. Posebno, fokus treba da bude na onim temama koje su posebno važne za osnovce (npr. opasnosti i prevencija na internetu).

Trajanje radionice takođe treba da bude kraće, preporučeno 45 ili 60 minuta, da se ne bi izgubila pažnja učesnika. U skladu sa tim, teme koje će biti pokrivena moraju biti pažljivo izabrane kako bi se prenele najvažnije informacije koje će biti korisne deci u osnovnoškolskom uzrastu. Naročitu pažnju treba obratiti na to da dovoljno vremena ostane za predstavljanja mera prevencije, dela koji ne bi smeo da ostane nedorečen.

Sam tok radionice treba da ostane isti:

1. šta je trgovina ljudima,
2. načini vrbovanja,
3. ko su žrtve, a ko trgovci,
4. uslovi u kojima žrtve žive i rade i mehanizmi kontrole,
5. načini izlaska,
6. prevencija.

Osnovni princip rada na radionicama za osnovne škole je informisanje, a ne zaplašivanje dece. Radioničari moraju da obrate posebnu pažnju na svoj pristup i govor, tako da ne ukorene deci strah od upoznavanja novih ljudi ili istraživanja sveta, već samo da ih nauče da se prateći neke jednostavne principe i uputstva mogu u velikoj meri zaštititi od opasnosti. Dramatičan govor („Nikad ne verujte dečku koga upoznate na internetu, on će vas prodati trgovcima ljudima“ i sl.), previše teške i potresne priče i slike treba izbegavati.

Struktura radionice se malo razlikuje od strukture za srednjoškolce, naročito u tome što se ne puštaju isti video-klipovi koji se koriste u radionici za srednjoškolce. PPT prezentacija ostaje ista.

1. Šta je trgovina ljudima?

Prvo pitamo učesnike da li su čuli nekada za trgovinu ljudima i da li znaju šta je to. Saslušamo sve njihove odgovore i zajedno ih prokomentarišemo. Bitno je da se svaki oblik trgovine ljudima objasni i da radioničari daju primer iz prakse, kako bi deca mogla bolje da prihvate ponekad apstraktne pojmove. Ipak, prilikom objašnjavanja, treba voditi računa da radioničar ne zvuči previše dramatično, da ne bi imao efekat plašenja dece, jer to nije cilj radionice.

2. Načini vrbovanja

Kod ovog dela veću pažnju treba posvetiti internetu kao sredstvu koje trgovci koriste kako bi došli do žrtava, a manje govoriti o oglasima za posao. Oglase svakako treba pomenuti, ali se ne treba tu previše zadržavati, pošto razgovaramo sa učenicima koji su mladi i neće biti u prilici da se u bližoj budućnosti javljaju na oglase za posao.

Danas većina mladih osnovnoškolskog uzrasta koristi internet i društvene mreže, tako da u razgovoru sa njima na to treba obraditi najviše pažnje (naročito merama zaštite na internetu).

3. Ko su žrtve, a ko trgovci

U ovom delu radionice učesnicima pokazujemo slajd sa podacima ASTRA SOS telefona, uz pojašnjenje šta ti podaci znače. Najvažnije je u par rečenica objasniti da žrtva može da bude svako, da ne postoji poseban profil žrtve i da se kroz to objašnjenje još u ranom uzrastu počnu razbijati predrasude koje postoje o žrtvama trgovine ljudima. Isto važi i za trgovce.

Slike trgovaca, kao i slike objekata i uslova u kojima su žrtve živele i radile ne pokazujemo jer mogu da izazovu strah kod učesnika. Da bismo ilustrovali činjenicu da trgovac može biti svako bez obzira na izgled, možemo koristiti igricu „Šta ti oči govore?“ Opis: iseckane karte očiju podelite učesnicima, tako da svako dobije bar po jedan par. Potom, kažete učesnicima da se često kaže „Oči su ogledalo duše“ i „da na osnovu očiju možemo proceniti kakav je neko čovek“. Prodiskujte sa učesnicima o ovim izjavama, a onda tražite da probaju da pretpostave kakva se osoba krije iza para očiju koji su izvukli i da obrazlože zbog čega tako misle. Kada svi završe, pokažite im slike osoba kojima oči pripadaju. Materijal za ovu vežbu možete naći u *Prilogu br. 5*.

Uslovi u kojima žrtve žive i rade i mehanizmi kontrole

U predstavljanju ovog dela radionice treba biti posebno pažljiv, zbog potencijalno potresnih i teških slika, koje mogu biti zastrašujuće za učesnike. Video klipove koje inače radioničari puštaju na radionicama za srednjoškolce ovde treba izbeći zbog efekta koje bi mogli imati na učesnike.

Važno je objasniti šta znači kada osoba nema slobodu kretanja i slobodu odlučivanja i istaći da se u takvom položaju najčešće nalaze žrtve trgovine ljudima. Svakako treba pomenuti i mehanizme kontrole, ali jezikom prilagođenim uzrastu i terminima koje deca mogu da prihvate.

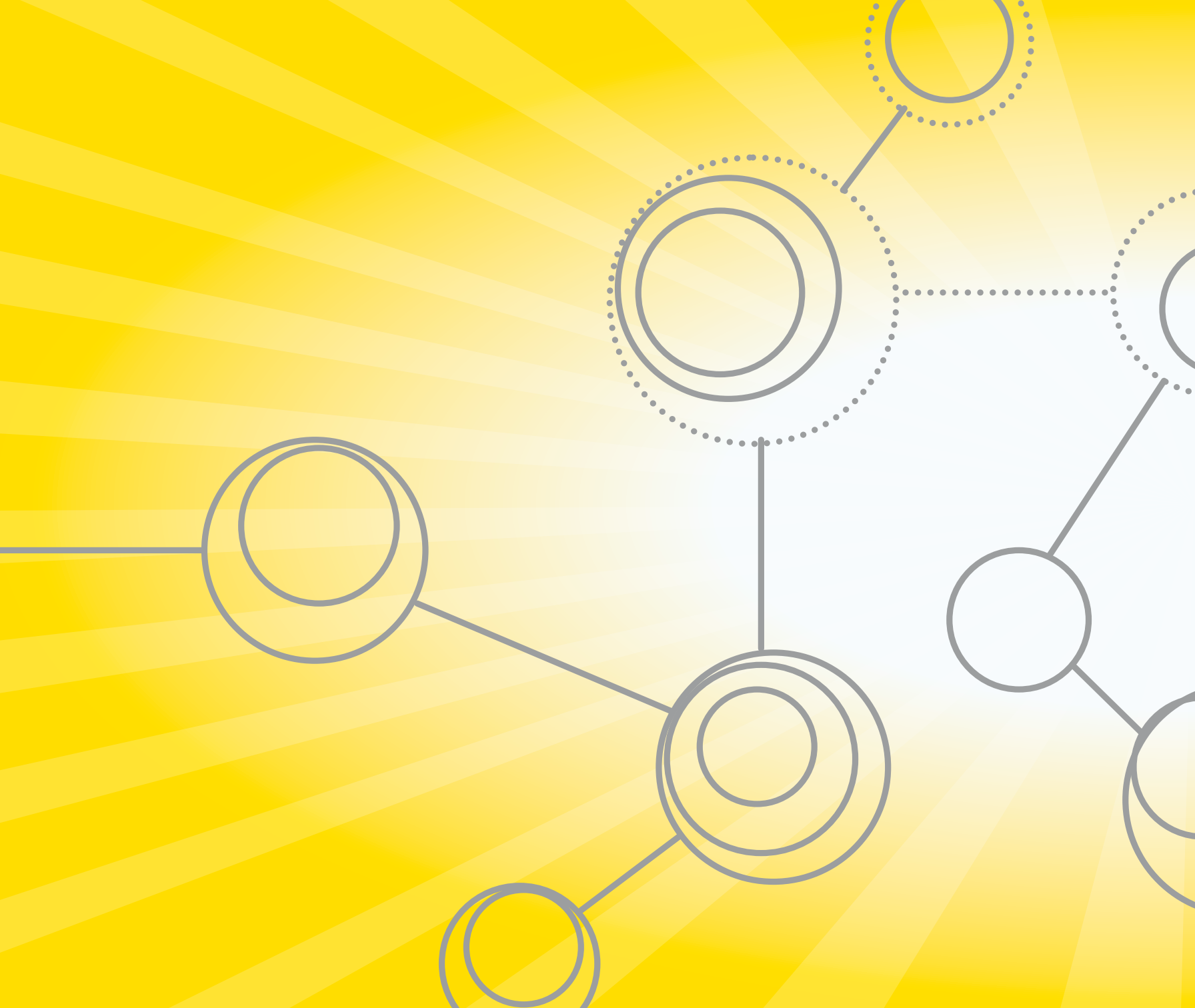
4. Načini izlaska

Kada držimo radionicu učenicima osnovnih škola, fokus treba da bude na najosnovnijim i najvažnijim posledicama i vrstama pomoći. Dovoljno je reći na koje načine žrtva može da izađe iz lanca trgovine ljudima i navesti najvažnije vrste pomoći koje su joj potrebne. Takođe treba napomenuti i koje vrste pomoći ASTRA pruža.

5. Prevencija

Ovo je možda i najvažniji deo radionice, i za osnovce i za srednjoškolce, i treba mu posvetiti posebnu pažnju. U radionicama za osnovce akcenat treba staviti na internet, razgovore sa nepoznatim ljudima i lažno zabavljanje. Delove koji se odnose na proveru oglasa i agencije za zapošljavanje u ovom slučaju treba zaobići. Radioničari mogu samo da pomenu da oglasi mogu da se provere, kako bi imali osnovno znanje o tome, ali ne treba se detaljnije baviti tom temom.

Fokus ovog dela radionice je na sigurnom korišćenju interneta, šta treba, šta ne treba deliti sa poznatim ili nepoznatim osobama na internetu, upoznavanju i komunikaciji na društvenim mrežama i kome da se obrate ukoliko dožive probleme ili neprijatnosti na internetu (ne samo vezane za moguću trgovinu ljudima).

peti deo

važne napomene i korisni saveti

- Informišite se redovno o problemu trgovine ljudima! Budite uvek u toku o aktuelnim trendovima, slučajevima koji su se spominjali u medijima, filmovima koji su snimljeni na ovu temu, promenama u zakonu itd.
- Izbegavajte majice sa upadljivim ili provocirajućim aplikacijama, glomazan nakit, jarke boje, upadljivu šminku. Važno je da se deca fokusiraju na ono što govorite.
- Prilikom ugovaranja radionice kažite da je optimalni broj učesnika jedno odeljenje ili 25 osoba. Ukoliko ne mogu da se organizuju, nije problem da ih bude manje ili više.
- Pitajte da li škola poseduje laptop, projektor i zvučnike. Ako ne poseduje (što je retkost), recite da ćete obezbediti vi (ASTRA). Oprema se odnosi i vraća istog dana kada je radionica u kancelariju ASTRE, osim ako nije napravljen drugačiji dogovor.
- Kada stignete u školu, javite se portiru ili profesoru sa kojim ste se dogovarali za termin radionice.
- Fleš na kome će biti cela radionica (njen tok, klipovi koji se koriste, ali i dodatni koji mogu da posluže ukoliko grupa bude bila mešovita i ocenite da je neki klip pogodniji od onih planiranih) treba da nosite sa sobom.
- Pre početka radionice proverite da li su projektor i laptop povezani, da li su zvučnici dovoljno glasni, kao i da li laptop može da učita klipove i ppt sa vašeg fleša.
- Držite na stolu/katedri papir sa tokom radionice, naročito u prvo vreme izvođenja radionice. Iako ste pripremili tekst i znate kada se koji klip pušta, a kada koji primer govori, trema može da učini da zaboravite ono što ste znali. Pored toga, podsetnik ispred sebe vam daje određenu sigurnost i tako ćete nastupati sa više samopouzdanja.
- Liflete i pamflete/promo materijale delite na samom kraju radionice. Ukoliko podelite ranije, učesnici će početi da ih gledaju, čitaju i neće vas slušati.
- Ne persirajte deci. Ako oni vama persiraju, kažite im da nema potrebe, jer niste mnogo stariji od njih.
- Ukoliko profesor/psiholog/pedagog/direktor izraze želju da budu na radionici, kažite im da to generalno nije praksa, jer su deca opuštenija za razgovor kada nisu pod nadzorom, ali ukoliko je to pravilo škole ili njihovo pravilo, nije nikakav problem. Jedini uslov je da ravnopravno učestvuju.
- Budite uvek ljubazni sa profesorima/direktorima. Posle radionice popričajte nekoliko minuta sa njima, pohvalite decu ili prokomentarišite neku zanimljivost sa radionice.
- Ukoliko vas profesori pitaju za narednu radionicu ili da zakažete neki termin, recite im da je najbolje da se obrate ASTRA-i, koja pravi mesečni plan aktivnosti.
- Nosite sa sobom ASTRA SOS vizit-karte. Nekada će vam prići nakon radionice dete koje će želeti nasamo da razgovara. Ukoliko ima problem o kome želi da se informiše ili da prijavi, uputite ga na SOS telefon.
- Ne smete da imate osuđujući stav u odnosu na različitosti.

- Koristite svakodnevni jezik. Nemojte da upotrebljavate reči za koje niste sigurni šta znače.
- Nastojte da zadržite prijateljski stav.
- Nemojte da pričate primere koje ne znate dobro. Neko bi mogao da vam postavi potpitanje, na koje nećete imati odgovor.
- Ukoliko ne znate odgovor na neko pitanje, recite da ćete se raspitati na nivou tima i javiti im, da mogu da vam pišu na ASTRIN imejl ili Facebook stranicu.
- Nikada nemojte davati privatne kontakte, sopstvene profile na društvenim mrežama, brojeve telefona, imejlove, ili neke veoma lične informacije.
- Ukoliko vam neko dete pošalje zahtev za prijateljstvo na Facebook-u, objasnite da je politika organizacije takva da se komunicira putem stranica i kontakata ASTRE.

Prilog 1: Mere predostrožnosti

KAKO SAMI DA PROVERITE POSLOVNU PONUDU

Uvek vodite računa o tome gde ste videli i od koga ste dobili poslovnu ponudu. Takođe, jako je bitno koje podatke sadrži. Radi Vaše sigurnosti predlažemo da detaljno proverite podatke koje ste dobili pre nego što odlučite da prihvatite bilo kakav posao.

- **Poslovne ponude koje su potpisane mobilnim brojevima telefona i e-mail adresama nemojte uzimati u razmatranje.** Ozbiljne firme ne upućuju imejllove i ponude sa javnih domena kao sto su Gmail, Outlook, Hotmail, Yahoo i sl. Ozbiljne firme obično imaju svoj vlastiti domen. Ovo može da vam bude prvi znak da sa ponudom nešto nije u redu. Naravno, ni to što firma ima svoj domen ne znači da se ne radi o prevari, tako da obratite pažnju i na stvari kao što je broj telefona. Firme koje imaju svoje sedišta, obično imaju i fiksni telefon, a ne samo mobilni.

Ono što takođe možete da uradite, posebno kada se radi o stranim brojevima telefona, jeste i da na Google-u ili nekom drugom pretraživaču ukucate broj telefona ili imejl adresu koji stoje u ponudi. Ponekad se desi da se isti broj telefona ili imejl koristi za oglašavanje različitih ponuda i oglasa, koje nisu međusobno povezane, što može da bude znak da se radi o prevari. Na <http://www.419scam.org/419-by-phone.htm> ili <http://scamnumbers.info/> možete proveriti da li je neki od naznačenih telefonskih brojeva korišćen za prevare.

Takođe, na Google-u proverite imena osoba sa kojima ste komunicirali, jer su ponekad osobe pod tim imenom već naznačena na sajtovima gde je moguća prijava spamova¹² i imejllova koji se šalju u cilju novčanih prevara i sl. Nasuprot tome, vrlo često na LinkedIn-u možete pronaći relevantne podatke osobe, koja zaista i radi u firmi koja je oglasila ponudu za posao.

Domen nekog sajta i informacije u vezi sa IP korisnikom možete proveriti na <https://who.is/> ili <https://whois.net/>. Pored toga, sve podatke firme sa zvanične prezentacije uporedite sa kontaktima koje ste dobili. **Nekada firma zaista postoji, a neko fizičko lice zloupotrebljava njihove podatke, a sa kandidatima komunicira sa brojeva telefona, imejla ili Skype adresa koje nisu naznačene na zvaničnim veb-prezentacijama.** Ponekad se autori lažnih firmi zaista potrudu da sve izgleda prilično uverljivo, ali ih neki detalji mogu odati. Oni često, na primer, koriste slike koje su pronašli na internetu, bilo za svoj profil na Skype-u, bilo za svoju prezentaciju putem veb-sajta ili Facebook strane.

Kada pretražujete pomoću slike, među rezultatima možete naći sajtove koji obuhvataju tu sliku, te možete videti da li je eventualno preuzeta iz nekog drugog izvora ili sa sajtova koji su svojevrsna berza fotografija i ilustracija koje se besplatno koriste ili kupuju za različite svrhe. Slike pertražiti na više načina, a mi predlažemo da se detaljnije informišete na:

<https://www.google.com/intl/sr/insidesearch/features/images/searchbyimage.html>.

- **Izbegavajte oglase za posao u inostranstvu u kojima se hitno traže radnici,** jer je najčešće reč o prevarama ili ponudama nelegalnih poslova, tj. „rada na crno“. Zapošaljavanje u inostranstvu je dugotrajan proces i najčešće podrazumeva regulisanje dokumentacije pre odlaska u inostranstvo.

¹² Zloupotreba elektronskih sistema.

Državljeni naše zemlje koji žele da rade u inostranstvu mogu ići i raditi samo ukoliko im je obezbeđena radna dozvola. Važno je da budete upućeni u tačnu proceduru dobijanja neohodnih dozvola i uključeni u sve postupke za njihovo pribavljanje. Vi sami podnosite zahtev za dobijanje vize, niko to ne može da uradi umesto Vas. Takođe, **ne postoji grupna radna viza.**

Korisne mogu da budu informacije na sajtu ambasade zemlje destinacije.

Takođe, na linku Ministarstva spoljnih poslova <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/konzularni-poslovi/putovanja-u-inostranstvo/vize-za-inostranstvo-i-informacije-o-drzavama/100-spisak-zemalja-za-putovanje-u-inostranstvo/10570-uae?lang=lat> možete se informisati o potrebnoj dokumentaciji za dobijanje vize za zemlje za koje je viza potrebna.

Obećanja da se može raditi bez vize ili radne dozvole, kao i da se one izdaju za nekoliko dana nisu istinita. Ukoliko biste radili bez neophodnih dozvola, mogli biste biti deportovani u slučaju da dođete u kontakt sa migracionim službama.

Korisne informacije u vezi sa mogućnostima za zapošljavanje u okviru legalnih migracija možete dobiti u kontaktu sa Migracionim servisnim centrom. Kontakti Mreže migracionih servisnih centara dostupni su putem linka <http://www.nsz.gov.rs/live/trazite-posao/dok-trazite-posao/programi/migracioni-servisni-centar.cid253>.

- **Ako ponuda ne zahteva nikakvu posebnu stručnu spremu, iskustvo, niti poznavanje jezika, a nudi se veoma visoka zarada,** budite posebno oprezni jer se obično radi o prevari ili nekom pokušaju zloupotrebe ili eksploatacije. Imajte u vidu i da kada se radi o legalnom zapošljavanju u inostranstvu, najčešće poslodavac mora prethodno da dokaže da u toj zemlji ne može da nađe osobu adekvatne stručne spreme pre nego što je u mogućnosti da zaposli osobu iz druge zemlje. Ukoliko pristanete na rad na crno, morate da budete svesni rizika koji prihvatate. To najčešće znači da u slučaju da naiđe inspekcija i Vi ćete odgovarati za to što niste prijavljeni, najčešće ćete biti u obavezi da napustite zemlju, a veoma verovatno ćete i dobiti zabranu ulaska u zemlje Evropske unije na određeni vremenski period. Osim toga, veoma je verovatno da ćete morati da platite i određenu novčanu kaznu, koja nije mala. Takođe, u slučaju da poslodavac ne poštuje usmeni „dogovor“ koji ste sklopili pre odlaska, nećete imati mogućnost ulaganja žalbe nadležnim organima.
- **Predlažemo da ponude poslodavaca pretražujete putem sajta/oglasa Nacionalne službe za zapošljavanje ili licenciranih agencija za posredovanje u zapošljavanju u zemlji i inostranstvu, kao i putem specijalizovanih portala za pronalaženje zaposlenja.** Naravno, ni ovo nije garancija legalnosti neke ponude, ali svakako predstavlja sigurniji način zapošljavanja nego ponude postavljene na različitim otvorenim portalima ili oglasima gde ne postoji nikakva prethodna provera firme/agencije.
- **Ukoliko u kontaktu sa nadležnom osobom ne možete doći do osnovnih podataka o ponudi i nije u potpunosti jasno šta bi trebalo da radite,** takođe odustanite. Često se iza ovakvih ponuda kriju fizička lica ili grupe, „posrednici“ čiji je krajnji cilj novčana prevara ili neki drugi vid zloupotrebe ili eksploatacije građana.
- **Ukoliko je oglas za posao postavila firma sa sedištem u Srbiji, njene podatke možete pretražiti na sajtu Agencije za privredne registre:**
<http://pretraga2.apr.gov.rs/ObjedinjenePretrage/Search/Search>.
Informacije o firmi/poslodavcu možete pretražiti i na njihovoj veb-prezentaciji, kao i Facebook strani.

- **Spisak agencija koje imaju dozvolu za posredovanje u zapošljavanju možete pronaći na sajtu Nacionalne službe za zapošljavanje**

http://www.nsz.gov.rs/live/nudite-posao/agencije-za-posredovanje-u-zaposljavanju/spisak_agencija_za_zapo_ljavanje_kojima_je_izdata_dozvola_za_rad.cid170,

kao i na sajtu Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja <http://www.minrzs.gov.rs/cir/dokumenti/zaposljavanje/agencije-za-zaposljavanje>.

Osim toga, možete kontaktirati **Info-centar Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. Dežurni telefon koji pokriva oblast rada i zapošljavanja je 011/303-86-77.** Takođe, nadležnom ministarstvu možete se obratiti i putem imejla brzi odgovori@minrzs.gov.rs, te postaviti pitanje u vezi sa konkretnom agencijom (npr. da li poseduje neophodnu licencu za posredovanje u zapošljavanju), ili poslodavcem (npr. da li je određena firma dobila odobrenje za upućivanje radnika u inostranstvo ili je trenutno u proceduri za njegovo dobijanje). Rok za dobijanje odgovora je pet radnih dana.

Posedovanje licence nije samo po sebi garancija pouzdanosti poslovne ponude, ali je svakako jedan od preduslova koji agencija treba da ispunjava. Ukoliko firma, odnosno privredno društvo ne poseduje dozvolu, tj. saglasnost Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja za obavljanje delatnosti posredovanja u zapošljavanju, tada se delatnost zapošljavanja i posredovanja u zapošljavanju u inostranstvu vrši suprotno odredbama člana 4, stav 2 Zakona o privrednim društvima. Isto tako delatnost posredovanja oglašava se suprotno odredbama člana 13 Zakona o oglašavanju.

Kao što Nacionalna služba ne naplaćuje svoje usluge, tako ni agencija za zapošljavanje ne bi trebalo da naplaćuju svoje. **Kandidati za posao ne bi trebalo da snose bilo kakve troškove zaposlenja.** Predstavnicima firmi ili posrednicima za posao nemojte davati novac ili uplaćivati ga preko žiro-računa.

INFORMACIJE O MERAMA PREDOSTROŽNOSTI PRI ODLASKU U INOSTRANSTVO

- **Informišite se** u ambasadi zemlje u koju planirate da idete o relevantnim procedurama i dokumentima potrebnim za boravak/rad u toj zemlji, kao i o eventualnom viznom režimu koji važi za građane Srbije.
- **Učestvujte** u pripremi svih dokumenata koja su Vam potrebna za putovanje.
- **Proverite** da li je agencija preko koje tražite posao u inostranstvu legalna, tj. da li ima licencu za posredovanje u zapošljavanju.
- **Ne prihvatajte** usmene dogovore, a potpišite samo ugovor koji je na vašem jeziku ili jeziku koji dobro razumete i koji je proverio advokat. **Ukoliko je u pitanju višejezični ugovor, obratite pažnju da li se verzije na različitim jezicima u potpunosti poklapaju.**
- **Pribavite kontakte** naše ambasade ili konzulata, kao i nevladinih organizacija u zemlji u koju putujete, kako biste u slučaju potrebe mogli da im se obratite za pomoć.
- **Kontaktirajte direktno** budućeg poslodavca ili školu/univerzitet pre nego što krenete na put i **raspitajte se detaljno** o svim informacijama koje ste o poslodavcu/školi pronašli na internet prezentaciji, dobili od posrednika ili iz nekog drugog izvora.
- Članovima porodice ili osobi od poverenja **prosledite podatke** o mestu gde ćete boraviti/raditi (adresa, telefon), kao i ime kontakt osobe i podatke o putovanju (datum, vreme, broj leta i sl.).
- **Ostavite kopiju svih dokumenata** i svoju najnoviju fotografiju članovima porodice ili osobi od poverenja pre nego što oputujete.
- **Pasoš čuvajte** kod sebe i nemojte ga davati nikome, osim službenim licima ili policiji.

Prilog 2: Test/Upitnik pre radionice – Trgovina ljudima – šta je to?

Kako da popunim upitnik:

ako zaokružim **tačno** – slažem se sa tvrdnjom
 ako zaokružim **netačno** – **ne slažem se sa tvrdnjom**
 ako zaokružim **?** – nisam siguran/sigurna
 škola: stručna / gimnazija

I ovo bi trebalo da zaokružim/popunim:

pol: muški ženski
 razred: I II III IV
 godine: 14 15 16 17 18 19
 grad: _____

Trgovina ljudima postoji u našoj zemlji	tačno	netačno	?
U nekim razvijenim i bogatim zemljama nema trgovine ljudima	tačno	netačno	?
Trgovina ljudima je kažnjiva našim zakonom	tačno	netačno	?
Žrtve trgovine ljudima su samo mlade žene i deca	tačno	netačno	?
Žrtva trgovine ljudima je po pravilu naivna i lakoverna	tačno	netačno	?
Žrtva je sama kriva za situaciju u kojoj se našla.	tačno	netačno	?
Trgovci ljudima su uvek muškarci koji su u organizovanim kriminalnim grupama (u mafiji)	tačno	netačno	?
Otmica je najčešći način koji koriste trgovci ljudima da bi došli do žrtava	tačno	netačno	?
Prisilan rad i prinuda na prosjačenje nisu oblici trgovine ljudima	tačno	netačno	?
Žrtva trgovine ljudima ima veoma teške fizičke posledice, dok su psihičke ipak nešto lakše	tačno	netačno	?
Bekstvo je najčešći način izlaska iz lanca trgovine ljudima	tačno	netačno	?
Jednom kad izađu iz lanca trgovine ljudima, žrtve se lako vraćaju normalnom životu	tačno	netačno	?
Meni i mojim bližnjima se to ne može desiti, jer nas nije lako prevariti	tačno	netačno	?
Žrtve trgovine ljudima u Srbiji su uglavnom stranog porekla koje samo prolaze kroz našu zemlju, dok su domaće žrtve veoma retke.	tačno	netačno	?

I na kraju,
Trgovina ljudima je...

HVALA NA SARADNJI!!!

Prilog 3: Evaluacija učesnika posle radionice

IZNESI SVOJE ZNANJE I OCENI RADIONICU

pol: muški ženski
razred: I II III IV
godine: 14 15 16 17 18 19
škola: stručna gimnazija
grad: _____

Trgovina ljudima je... _____

Ko može da postane žrtva trgovine ljudima (zaokruži)? deca žene muškarci svi

Navedi najčešće načine vrbovanja žrtava:

Navedi vidove eksploatacije (iskorištavanja) žrtava:

Iz lanca trgovine ljudima se izlazi...

Kako mogu da se zaštitim?

Oceni radionicu i radioničare	Dajem ocenu*				
Radioničari su bili pripremljeni	1	2	3	4	5
Radionica je zanimljiva	1	2	3	4	5
Radionica je korisna za mene	1	2	3	4	5
Radionica je tehnički dobro izvedena	1	2	3	4	5
Količina novih informacija	1	2	3	4	5
Radionica u celini zaslužuje ocenu	1	2	3	4	5

Ocenjivanje* je kao u školi: 1 – ne zadovoljava; 2 – jedva zadovoljava; 3 – osrednje; 4 – vrlo dobro; 5 – odlično

Teme koje su bile najbolje obrađene na radionici:

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

Teme koje bi mogle bolje da se obrade:

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

Najviše mi se svidelo na radionici:

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

_____ zato što _____

Moj predlog kako poboljšati radionicu:

Moj komentar, predlog, sugestija, kritika...

ZAHVALJUJEMO SE NA UČESTVOVANJU!!!

Prilog 4: Izveštaj radioničara posle radionice

Molimo Vas da posle svake radionice popunite evaluacioni list. Analiza informacija koje će se ovim putem prikupiti biće od izuzetne koristi za unapređenje kvaliteta radioničarskog rada svake od naših organizacija, ali i za postizanje optimalnih standarda u zajedničkom delovanju na polju primarne prevencije trgovine ljudima.

Organizacija: _____

Radioničarke/radioničari: _____

Datum održavanja: _____

Trajanje radionice: _____

Broj učesnika: _____

Uzrast učesnika: _____

Vrsta škole: _____

Br.	Teme	Obradene/neobradene teme			Napomena*
1	Definicija trgovine ljudima	da	ne	delimično	
2	Žrtve trgovine ljudima	da	ne	delimično	
3	Trgovci ljudima, vrbovanje i načini vrbovanja	da	ne	delimično	
4	Eksploatacija i vidovi eksploatacije	da	ne	delimično	
5	Psihičke i fizičke posledice	da	ne	delimično	
6	Izlazak iz lanca trgovine ljudima	da	ne	delimično	
7	Reintegracija	da	ne	delimično	
8	Kako se zaštititi	da	ne	delimično	
9	Situacija u Srbiji	da	ne	delimično	

Napomena*

ako ste zaokružili **DA**

ako ste zaokružili **NE**

ako ste zaokružili **DELIMIČNO**

- navedite podteme koje ste obradili
- navedite razloge zašto je tema ostala neobrađena
- navedite podteme koje ste obradili i one koje niste, kao i razloge zašto su podteme ostale neobrađene

U radu su se koristila pomoćna tehnička sredstva (nabrojati):

Uslovi održavanja radionice su bili:

nezadovoljavajući

zadovoljavajući

izuzetno dobri

Molimo da objasnite odgovor:

Aktivnost učesnika radionice:

nisu bili aktivni

delimično aktivni

aktivni

izuzetno aktivni

Molimo da objasnite odgovor:

Problemi u realizaciji radionice:

**Zaključak o uspešnosti sprovođenja radionice
(uzimajući u obzir tehničke uslove, obrađeni sadržaj, aktivnost učesnika, sopstveni angažman)**

Prostor za komentare, sugestije, predloge...

Prilog 5: Šta ti oči govore

01

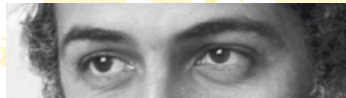
01

02

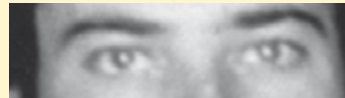
02

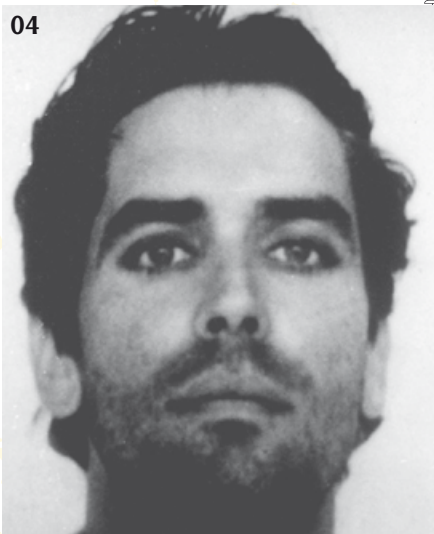
03

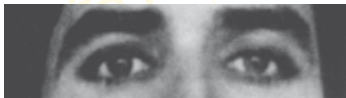
03

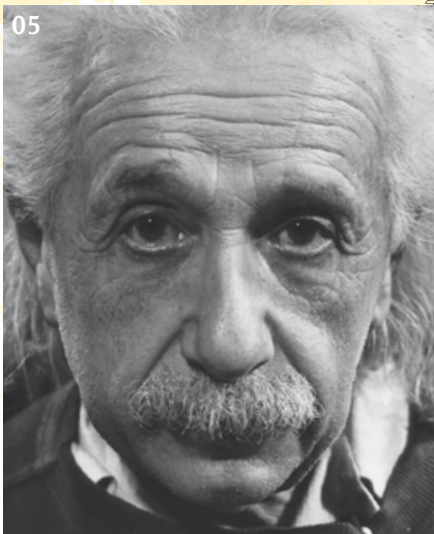
04

04

05

05

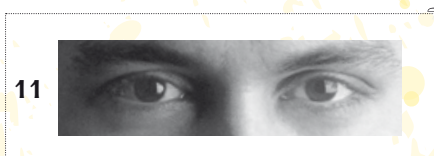
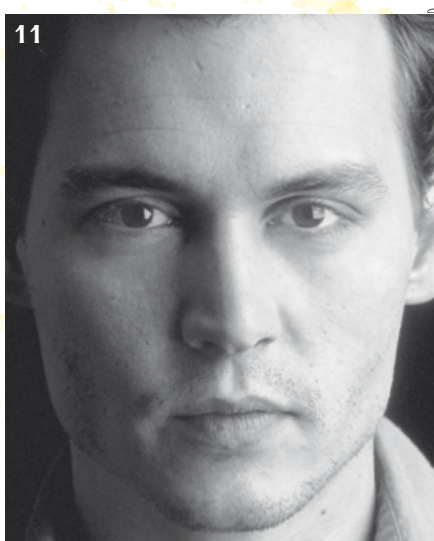
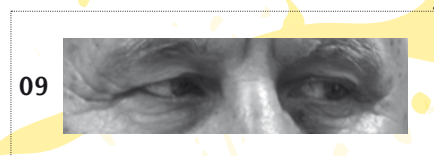
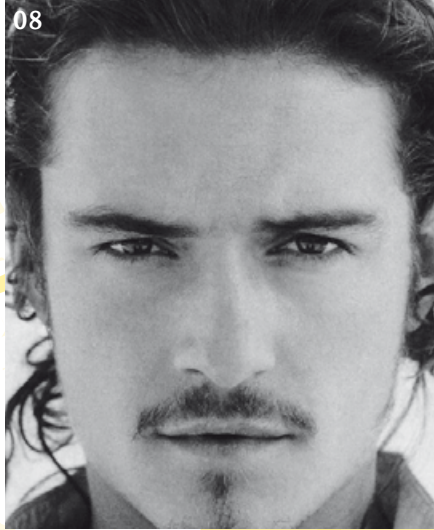
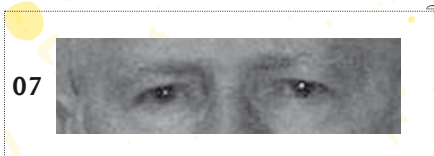
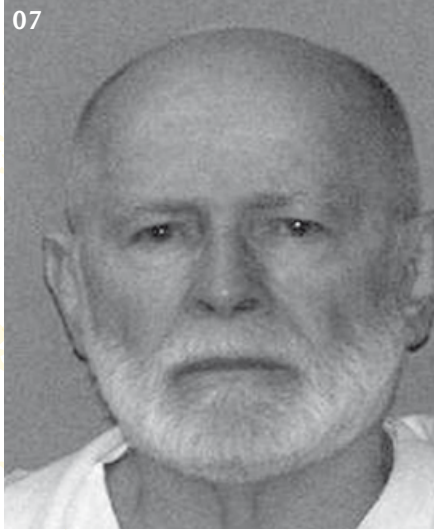
06

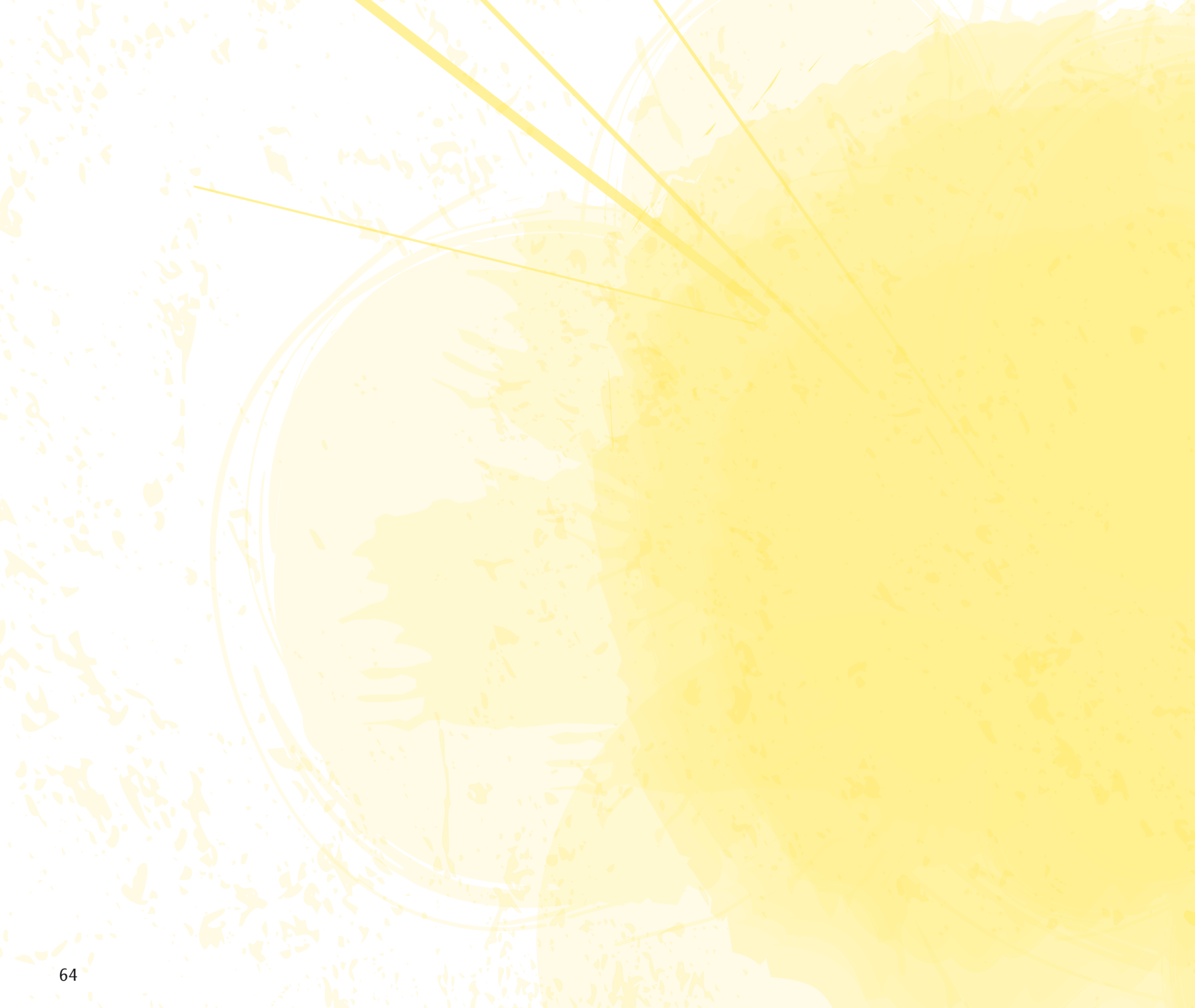

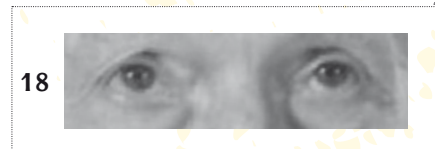
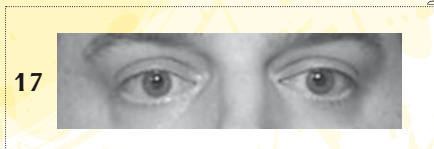
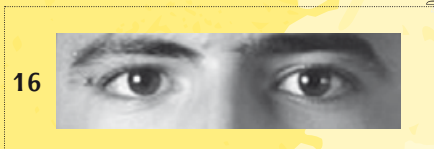
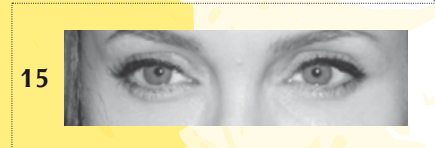
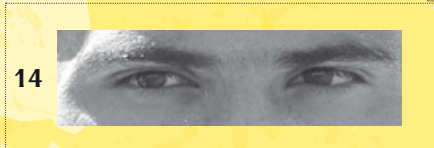
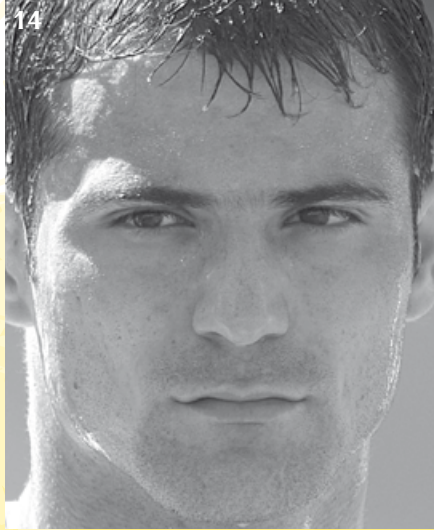
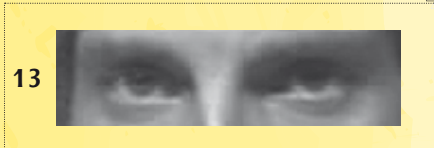
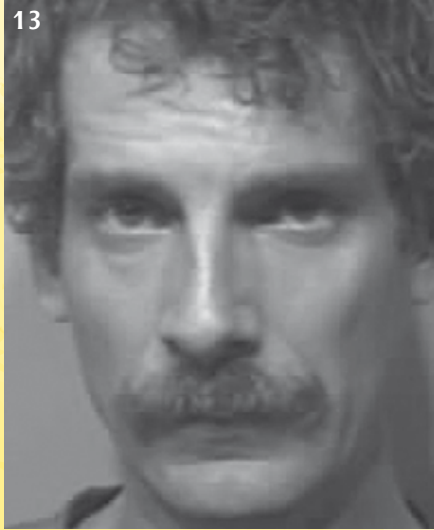
06

Trgovina ljudima

Priručnik za vršnjačku edukaciju - drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje

Autor/ke:

Marija Anđelković

Marijana Gligorić

Sandra Hornoff

Neda Ilić

Asha Jayaraman

Filip Milenović

Ivana Radović

Tamara Vukasović

Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje priredila: Jovana Cvetković

Tiraž: 100 primeraka

Dizajn: Darko Kolesar

Štampa: Veljko Kovačević PR Štampanje

Napomena: Sva prava su zadržana. Nije dozvoljeno reprodukovanje bilo koje vrste, delimično ili u celini, elektronski ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji drugi sistem beleženja, bez prethodne pismene saglasnosti izdavača.

Izdavač:

Marija Anđelković

ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima

Beograd, Republika Srbija

astra@astra.rs

www.astra.rs

©ASTRA 2019

Lektura i korektura: Miroslava Ružić

Prevod: Milan Marković

CIP - Каталогизacija у публикацији Народна библиотека Србије, Београд

37.035.4:343.431(497.11)(035)

TRGOVINA ljudima : priručnik za vršnjačku edukaciju / [Marija Anđelković ... [et al.]\

; prevod Milan Marković]. - 2. dopunjeno i izmenjeno izd. - Beograd : Astra - Akcija protiv

trgovine ljudima, 2020 (Beograd : PR štampanje). - 65, 65 str. : ilustr. ; 21 cm

Nasl. str. prištampanog prevoda: Human Trafficking : Peer Education Manual. -

Uporedo srp. tekst i engl. prevod. - Tiraž 100. - Napomene uz tekst.

ISBN 978-86-84889-27-2

1. Анђелковић, Марија, 1975- [аутор]

а) Трговина људима -- Едукативне радионице -- Србија -- Приручници

COBISS.SR-ID 282767372

The logo for OAK FOUNDATION features the word "OAK" in a large, blue, serif font. The letter "O" is replaced by a stylized globe showing continents in yellow and oceans in blue. Below "OAK", the word "FOUNDATION" is written in a smaller, blue, serif font.

